

Andrespråksdidaktisk forskning– en oversikt over hva, hvordan og hvorfor i andrespråk i grunnskolen i 30 år

Av Ingebjørg Tonne og Kirsten Palm

Universitetet i Oslo og Høgskolen i Oslo og Akershus

Sammendrag

I denne artikkelen gir vi en oversikt over enkeltarbeider, samlinger og utviklingstrekk i norsk andrespråksdidaktisk klasseromsforskning om og for grunnskolen i perioden 1985-2015. Forskningen på feltet kom i utgangspunktet som svar på de nye kunnskapsbehovene lærerne fikk med et økende antall elever med andre morsmål enn norsk i norsk skole fra 1970-tallet. Det er de praksisnære, kvalitative tilnærmingene som dominerer feltet i hele perioden. Utover i tidsrommet kommer en rekke arbeider som belyser de praktiske effektene av at læreplaner og lovverk endres fra å ha et ressurs- og berikelsesperspektiv på 1980-tallet til senere å ha et problemperspektiv i opplæringen for flerspråklige barn i skolen. En ser også at læringsansvaret i økende grad individualiseres, og i forskningsarbeidene rapporteres det om utslagene av et slikt læringsansvar for andrespråkelevne. Vi finner også beskrivelser og analyser av hvilke muligheter læreren har til å motvirke både den individualiserte tendensen og til å utfordre det problemorienterte perspektivet, blant annet i arbeider der en utforsker hvordan språkkompetansen til de flerspråklige elevene i en klasse kan brukes som ressurs. Med utgangspunkt i oversikten, omtaler vi kort hvilke felt som ser ut til å være lite utforsket og hva slags typer tilnæringsmåter som mangler.

Nøkkelord: forskningsoversikt, andrespråksdidaktikk, klasseromsforskning, grunnskolen, kvalitative og praksisnære

Innledning

I takt med at innvandringen til Norge økte fra 1970-tallet og utover, ble grunnskolen stilt overfor nye utfordringer relatert til opplæring av elever med andre morsmål enn norsk og samisk. «Norsk som fremmedspråk» ble et begrep og fikk en egen del i Mønsterplanen av 1974 (M74, Kirke- og undervisningsdepartementet 1974) og norsk som andrespråk fikk en egen læreplan i Mønsterplanen av 1987 (M87, Kirke-, og undervisningsdepartementet 1987).¹ Disse forandringene skapte et behov for andrespråksdidaktisk forskning og formidling av denne. Fra perioden tidlig på 1980-tallet får vi didaktiske forskningsbidrag om norsk som andrespråk i skolen, det vil si om *hva* norsk som andrespråk er, *hvordan* elevene kan lære norsk som andrespråk og *hvorfor* det kan være gunstig å lære norsk som andrespråk på visse måter. I denne artikkelen gir vi en oversikt over enkeltarbeider, samlinger og utviklingstrekk i norsk andrespråksdidaktisk forskning i perioden 1985–2015 med grunnskolen som felt.

Anne Hvenekilde og Else Ryen (1984) skriver i forordet til den tidligste samlingen av andrespråksdidaktiske arbeider, antologien *'Kan jeg få ordene dine, lærer?'* *Artikler om norsk som andrespråk, språkfunksjoner, tospråklighet, tokulturell undervisning*:

I løpet av de siste par tiårene har vi fått et stadig større språklig mangfold i Norge, og i årene som kommer, vil skolen få en økende andel elever som er vokst opp her i landet med norsk som andrespråk. Nå er det ikke lenger bare norsk, samisk og finsk som er førstespråk for elever som vokser opp i Norge, men også språk som urdu, tyrkisk, vietnamesisk og thai. Etter hvert som skolen er blitt stadig mer flerspråklig og flerkulturell, har vi fått behov for stadig flere kunnskaper – bl.a. om språkstruktur og språklæring og om elevenes språksituasjon (Hvenekilde og Ryen 1984:7).

Kari Tenfjord (1997) uttrykker sammenhengen mellom den andrespråksdidaktiske forskningen og de nye utfordringene i skolen slik: «Bakgrunnen for opprettingen av faget norsk som andrespråk som undervisningstilbud og forskningsdisiplin ved norske universitet var uten tvil de behov lærerne i skolen hadde.» (Tenfjord 1997:16). Lise Iversen Kulbrandstad (1998) noterer at andrespråksparadigmet i Norge utviklet seg ved at en først kom i gang med undervisning, deretter ble det utviklet læremidler, så kom faget

inn i lærerutdanning, og til slutt kom forskningen. I en litt senere artikkel, «Rom for andrespråk – perspektiver fra klasseromsforskning» (Kulbrandstad 2005a), omtaler hun ulike vitenskapsteoretiske perspektiver i skjæringspunktet mellom undervisning, forskning og lærerutdanning:

På den ene siden har vi effektstudiene som har en ambisjon om å 'bevise' at undervisning av et spesielt trekk eller undervisning på en spesiell måte er mer effektiv enn annen undervisning. På den andre siden har vi den praksisnære kvalitative forskningen med formål om å utvikle innsikt i og forståelse for hva som skjer i ulike komplekse klasseroms-situasjoner. Vi trenger begge perspektivene. Med ståsted i lærerutdanningen er det likevel de praksisnære kvalitative tilnærmingene som framstår som særlig betydningsfulle for den filosofien vi baserer dagens lærerutdanning på. (Kulbrandstad 2005a: 26–27).

Oversikten vi gir i denne artikkelen, viser at det nettopp er de praksisnære, kvalitative tilnærmingene som dominerer det andrespråksdidaktiske bildet. I det følgende avgrensner vi nærmere hva vi tar for oss i forskningsoversikten.

Avgrensning

Anne Golden, Lise Iversen Kulbrandstad og Kari Tenfjord (2007) tar i sin oversikt for seg andrespråksforskning i Norge fra 1980 til 2005 og inkluderer der både kognitivt og sosiokulturelt forankret forskning i andrespråksforskningen, i tillegg til rene språksystembeskrivelser. De deler andrespråksforskningen fra denne perioden inn i tre utviklingslinjer. Den første er det de kaller innlærerlinjen, der språklige trekk ved innlærerspråk undersøkes, den andre er språk- og kulturkontaktlinjen, der møter mellom ulike språk og kulturer er tematisert og undersøkt, og den tredje er den didaktiske linjen.

Didaktikken, som i sin natur er knyttet til et fagfelt, defineres gjerne gjennom spørsmålene hva, hvordan og hvorfor. Man undersøker mål og innhold i faget, beskriver praksisene man finner for faget i lærings-sammenheng, og skisserer hvilke betingelser og begrunnelser man har for disse praksisene. Slik sett inkluderer didaktisk forskning et bredt felt når faget er andrespråk. Golden mfl. (2007) operasjonaliserer definisjonen ved

å dekke tre områder i sin oversikt, nemlig klasseromsstudier, læremiddelanalyse og evaluering-testing. I denne artikkelen tar vi for oss andrespråksdidaktiske klasseromsstudier. Arbeider som analyserer læremidler tar vi bare med i den grad de er relatert til klasseromsstudier, slik som omtaler av lærebøker som eksponenter for visse læringssyn med konsekvenser for klasseromsundervisning, og lærebøker som er undersøkt i forbindelse med ordlæring. Evaluering og testing behandles i et eget kapittel i dette jubileumsnummeret av Gunhild T. Randen (dette nummeret). I vår artikkel tar vi for oss forskning på elevgruppen i grunnskolen, mens Gunhild Tomter Alstad (dette nummeret) tar for seg relaterte problemstillinger for barnehagefeltet og Marte Monsen (dette nummeret) for voksne innlærere. Som i de to sistnevnte arbeidene begrenser vi oss til å omtale didaktiske arbeider som har med språkundervisning å gjøre, i motsetning til for eksempel sosiale sider ved læringssituasjonen. Vi tar for oss noen undersøkelser som ikke er regnet inn i didaktikk-kategorien til Golden mfl., men som kan kalles andrespråksdidaktiske gitt definisjonen indikert ved spørsmålene *hva, hvordan og hvorfor*. Særlig gjelder dette klasseromsstudier om lesing, skriving og ordlæring på andrespråket.

Utvalget av forskningsstudier som tematiseres i denne artikkelen, er hentet fra ulike kilder i det norske fagmiljøet i norsk som andrespråk. Vi regner som *forskningsbidrag* artikler som er publisert i tidsskriftet *NOA Norsk som andrespråk*, også de tidlige utgavene av tidsskriftet som ikke var fagfellevurdert (se L. I. Kulbrandstad, dette nummeret). Videre inkluderer vi publiserte og fagfellevurderte artikler vi har funnet gjennom disse kanalene: i tidsskriftet *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, ulike antologier som berører andrespråksdidaktikk, didaktiske doktoravhandlinger i norsk som andrespråk, forskningsarbeider vist til på NAFOs nettsider (Nasjonalt senter for flerspråklighet i opplæringen), og arbeider funnet gjennom søk i Oria med kombinasjoner av søkeordene *norsk som andrespråk, andrespråksdidaktikk, flerspråklig, lesing, skriving, ordforråd*. Rapporter er dermed ikke inkludert i vår oversikt, annet enn arbeider som er særlig relevante for det vi ellers omtaler. Masteroppgaver er heller ikke inkludert i artikkelen. Vi viser til Golden mfl. (2007) for en oversikt over andrespråksdidaktiske masteroppgaver fram til 2005 og til Golden og Hvistendahl (2015) når det gjelder omtaler av mange hoved- og masteroppgaver om andrespråksskriving. Vi omtaler først og fremst norskspråklige bidrag, men inkluderer engelskspråklige arbeider som er nevnt i andre norske oversiktsarbeider.

I den første delen presenterer vi forskningsbaserte bøker og artikkelsamlinger, mens vi i de påfølgende delene tar for oss enkeltarbeider i andrespråksdidaktikk. Av enkeltarbeider tar vi først for oss arbeider om tospråklig fagopplæring og morsmålsopplæring, deretter studier som beskriver tilstand og muligheter i grunnskolen, og vi følger opp med en egen del om didaktikk med flerspråklighet som ressurs. Vi tar så for oss grammatikdidaktiske publikasjoner, som ofte omhandler grammatikkens plass i lærebøker og i andrespråksundervisningen, og beskriver deretter klasseromsstudier relatert til lesing, til ordlæring og til skriving når norsk er andrespråket.

Forskningsbaserte bøker og artikkelsamlinger

I den tidligere nevnte første antologien som kom på andrespråksfeltet (Hvenekilde og Ryen 1984), finner vi blant annet didaktisk orienterte artikler om ordlæring (Anne Hvenekildes «Om ord, ordforråd og læring av ord», Anne Goldens «Fagord og andre ord i o-fagsbøker for grunnskolen»). Disse omtales seinere i vår artikkel under ordlæringstemaet. Artikkelen «Undervisning med tospråklighet som mål» (av An-Magritt Hauge) tar vi for oss nedenfor under *Beskrivende og kritiske klasseromsstudier om tilstand og muligheter*. Noen av artiklene i boka hadde vært publisert i (litt andre versjoner) blant annet i Golden og Hvenekildes (1983) «Rapport fra prosjektet *Lærebokspråk*», et prosjekt som gav innspill til arbeid med ordforråd på tvers av fag (se omtale i Golden, Kulbrandstad og Tenfjord 2007: 26). Andre artikkelsamlinger kom deretter med jevne mellomrom, først Bjørkavåg, Hvenekilde og Ryen (1990), «*Men hva betyr det, lærer?*». Arbeidene i denne boka tar utgangspunkt i fagplaner og retningslinjer for undervisning i norsk som andrespråk, og det presenteres didaktiske opplegg for uttale, lesing og skriving, det å ha et kommunikativt perspektiv i undervisningen, om fagspråkopplæring og arbeid med ordforråd, og om grammatikk i andrespråksundervisningen.

I 1993 kom boka til Bjørg Svanes, Jon Erik Hagen, Gerd Manne, Arne S. Svindland og Olaf Husby, *Et terskelnivå for norsk*, som er en beskrivelse av norsk for andrespråkslærere. Terskelnivåbeskrivelser er et sett av beskrivelser av språkfunksjoner med tilhørende språklige uttrykksformer, som skal dekke det laveste språklige ferdighetsnivå som er nødvendig for å kunne kommunisere på et fremmedspråk. Denne tilnærmingen hadde sitt utspring i et prosjekt i regi av Europarådet, der den første terskelnivå-

beskrivelsen ble gitt for engelsk (van Ek 1975). I Svanes mfl. (1993) inngår beskrivelser av språkfunksjoner med relaterte begreper, hvordan beskrivelsene (kan) brukes i en kommunikativ språkundervisning og beskrivelser av uttale. Et grammatikkleksikon er også inkludert.

Thor Ola Engen og Lars Anders Kulbrandstads (1998) bok *Tospråklighet og minoritetsundervisning* (2. utg. 2004 med tittelen *Tospråklighet, minoritetsspråk og minoritetsundervisning*) er ikke først og fremst andrespråksdidaktisk orientert, men didaktiske perspektiver trekkes inn i noen grad. Blant annet går de inn på hvordan og hvorfor morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring bør være en del av opplæringen til flerspråklige elever i norsk skole.

Hagen og Tenfjord (1999), *Andrespråksundervisning: i teori og praksis*, tar for seg et bredt spekter av tilnæringsmåter i andrespråksundervisningen, særlig for voksne, men også i noen grad for grunnskoleelever, blant annet med Lise I. Kulbrandstads artikkel «Norsk for språklige minoriteter i grunnskolen». Undervisningsfaget ses i et historisk lys i Else Ryens artikkel «Didaktiske perspektiver i norsk som andrespråk» i denne boka. Hun drøfter der prinsipper, læringsmål og metoder i andrespråksundervisning. Ryen tar for seg spørsmål som hvordan man oppnår kompetanse i et nytt språk. Metoder hun beskriver, er grammatikk-oversettelsesmetoden, den audiolingviale metoden og kommunikativt baserte metoder, blant annet terskelnivåtilnærmingen. Hun tar spesifikt for seg bidrag fra utenlandsk klasseromsforskning på andrespråksfeltet, idet det ikke var større arbeider i norsk som andrespråk fra klasserommet per 1999. En del av studiene fra engelsktalende land dreier seg blant annet om å måle effekten av formell versus uformell undervisning, mens det i Sverige, særlig med Inger Lindberg ble gjort undersøkelser om språklig interaksjon i muntlige aktiviteter i klasserommet. Fra norske forhold tar Ryen (1999) for seg endringer i læringssynet slik det reflekteres i lærebøker for innlærere av norsk, omtalt senere i artikkelen.

Sonja Kibsgaard og Olaf Husbys (2002, 2. utg. 2009, 3. utg. 2014) bok *Norsk som andrespråk: barnehage og barnetrinn* er en bredt anlagt tilnærming til andrespråklig arbeid i barnehagen og småskolen, med et kapittel om metodiske forhold og eksempler på tilnærminger. I 2004 kom også den første utgaven av boka *Den felleskulturelle skolen* av An-Magritt Hauge (2. utg. 2007, 3. utg. 2014). Hauge (2004) henvender seg til lærere og studenter på lærerutdanningen. Kapittelet «Eksempler på metodiske tilnærminger i norskopplæringen» beskriver lyttetrening, leseopplæring som inkluderer

førførståelsesarbeid med ordforrådstrening, fonologisk trening, arbeid med metaforer og interessant skjønnlitteratur som gir identifikasjon og perspektivutvidelse for elevene.

Elisabeth Selj, Else Ryen og Inger Lindberg utga i 2004 boka med hovedtittel *Med språklige minoriteter i klassen*, og i ny versjon med Selj og Ryen som redaktører i 2008. Dette er en omfattende bok som tar for seg andrespråksdidaktiske emner knyttet til ferdighetene lese, skrive, lytte og tale, dessuten ulike språklige emner, læringsteori og prøver og kartlegging.

Artikkelsamlingen *Flerspråklighet i skolen* (Hvistendahl 2009) vektlegger særlig flerspråklighet, tospråklig opplæring og tospråklige lærere. Vi tar for oss de relevante enkeltarbeidene fra disse bøkene utover i artikkelen.

I boka *Familielæring* (Aamodt og Hauge 2008) beskrives en type språk-opplæring der en tar for seg opplæring for grupper med deltakere fra flere generasjoner. Her er flere klasseromsdidaktiske artikler. Karoline Lund Busch og Anne Mette Køhn Lund har skrevet om «Hvordan arbeide med nyankomne elever?» der de gjør rede for organiseringen av og innholdet i opplæringstilbudet som elevene får i mottaksklassene på Tøyen skole. Andre artikler er «Bruk av IKT i opplæringen av nyankomne minoritets-språklige elever» av Grethe Heen, «Samtale, systematisk språkstimulering og kartlegging» av Margareth Sandvik (fra prosjektet «Lær meg norsk før skolestart!») og «Styrking av lesing som grunnleggende ferdighet ved bevisst metodevalg og bruk av IKT i den flerkulturelle skolen» av Trine Hauger.

Therese Sands samling (2008), *Flerkulturell virkelighet i skole og samfunn*, dreier seg om integrering av minoriteter i skole og samfunn. Noen av artiklene er didaktiske, der Kamil Øzerk blant annet skriver om tospråklig opplæring og morsmålsundervisning og Liv Bøyesen skriver om lese- og skriveopplæring i et tospråklig perspektiv. Av andre større verk nevner vi boka *Klasseromskulturer for språklæring. Didaktisk fornying i den flerkulturelle skolen* redigert av Anne Marit Danbolt og Lise Iversen Kulbrandstad (2008). Boka tar for seg resultater fra et aksjonsforskningsprosjekt om flerspråklighet. Vi behandler noen aspekter ved denne boka i artikkeldelen *Klasseromstudier relatert til lesing*.

Åse Kari H. Wagner, Sven Strömquist og Per Henning Uppstads bok *Det flerspråklige mennesket* (2008) setter flerspråklighet inn i en større sammenheng, men har også enkeltartikler om andrespråksdidaktikk. Boka *God nok i norsk* (Berggreen, Sørland og Alver 2012) henvender seg til dem

som skal undervise andrespråkelever. Den dreier seg om andrespråksskriving, og vi kommer tilbake til den i forbindelse med arbeider om andrespråksskriving senere i artikkelen. Boka til Kirsten M. Bjerkan, May-Brit Monsrud og Anne Cathrine Thurmann-Moe (2013), *Ordforråd hos flerspråklige barn: pedagogiske og spesialpedagogiske utfordringer* er skrevet for studenter, lærere, spesialpedagoger og andre som jobber eller skal jobbe med flerspråklige barn. Den inneholder mange problemstillinger om andrespråkslæring. De tar særlig for seg hvordan man kan tilrettelegge for å styrke elevenes ordforråd.

Et eksempel på en generell lærebok i norsk for lærerutdanningen som inkluderer relativt omfattende andrespråksdidaktiske perspektiver, er *Norsk-boka 1* (Traavik og Kolberg Jansson 2013). Boka er beregnet for lærere som skal undervise på trinn 1–7. Der omtales blant annet mellomspråk og andrespråk, lovverket for elevgruppen skisseres, og kartleggingsverktøy, organisering av undervisningen og det å ha et sammenlignende syn på språk, beskrives. Vi gir her ingen uttømmende oversikt over hvordan andrespråksdidaktikkfeltet dekkes i generelle norskverk for studenter i lærerutdanning. Ofte har det vært lite, og noen ganger ingenting, som trekkes inn i norskverkene (men se omtale av kontrastive språkperspektiver i lærebøker for lærerutdanning i Ryen og Tonne, dette nummeret). I stedet har artikler fra artikkelsamlinger som de nevnt i denne oversikten vært trukket inn på pensum for å ivareta det flerspråklige og andrespråklige perspektivet.

Boka *Språklig mangfold og læring. Didaktikk for flerspråklige klasserom* (Bjarnø, Nergård og Aarsæther 2013) har flere artikler om andrespråksopplæring. Disse omtales senere, blant annet under overskriften *Didaktikk med flerspråklighet som ressurs*. I 2014 kom boka *Lesing, lekser og læring. Tilpasset opplæring og inkludering i den flerkulturelle skolen* (Laugerud, Askeland og Aamotsbakken 2014). Her er flere artikler om lesing av fagtekster og utfordringer med fagspråk. Nylig utkom en bok redigert av Anne Golden og Elisabeth Selj (2015), kalt *Skriving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemme*. Vi tar for oss den under *Skriving når norsk er andrespråket*.

Fra artikkelsamlingene omtalt kort over kan vi danne oss en foreløpig oversikt over emnene som er tematisert i hele perioden 1985–2015. Vi finner arbeider om bruk og omfang av morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring, om muligheter og begrensninger i undervisningen, om språklige ressursaspekter ved opplæringen, om språkfunksjoners plass og generelt om læringssyn som påvirker undervisningen. Bøkene har bidrag om

ordlæring, både generelt og knyttet til læremidler, og de inkluderer arbeider om lesing og skriving. I det som følger, tar vi for oss disse temaene etter tur.

Tospråklig fagopplæring og morsmålsopplæring

Finn Aarsæther (2013a) analyserer forskning, læreplaner og lovverk knyttet til elever med norsk som andrespråk i norsk skole. Han påpeker at flerspråklighetsforskningen viser at det gir fordeler for språklæringen til eleven om morsmålet styrkes samtidig som andrespråket læres. Likevel, skriver han, skjer det en endring i lover og planverk fra å ha et eksplisitt mål om funksjonell tospråklighet i M87 til å vurdere morsmålet som bare et redskap i en overgangsfase i lovverk og læreplaner fra 1997 og utover. Aarsæther omtaler dette som en endring fra et ressursperspektiv til et problemperspektiv på flerspråklighet.² En tilsvarende måte å omtale denne utviklingen på er at en berikelsesmodell for andrespråksopplæring (Baker 2006) med morsmålsopplæringen i M87 ble erstattet av en overgangsmodell. Endringen ser vi i opplæringsloven. Mens det i 1999 i forskrift til opplæringsloven sto at kommunen skal gi elever i grunnskolen med annet morsmål enn norsk og samisk nødvendig morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring og særskilt norskopplæring, ble retten til morsmålsopplæring og til tospråklig fagopplæring tonet ned og underordnet retten til særskilt norskopplæring noen år senere:

Elevar i grunnskolen med anna morsmål enn norsk og samisk har rett til særskild norskopplæring til dei har tilstrekkeleg dugleik i norsk til å følgje den vanlege opplæringa i skolen. Om nødvendig har slike elevar også rett til morsmålsopplæring, tospråkleg fagopplæring eller begge delar. (...) (§2–8 i opplæringsloven, Kunnskapsdepartementet, 2004).

I det andrespråksdidaktiske fagfeltet finner vi en rekke arbeider som omtaler og belyser de praktiske effektene av denne problemorienteringen i læreplaner og lovverk.

Tidlig i den perioden vi omtaler, publiseres arbeider som tar for seg skolesituasjoner der elevene får relativt stor mulighet til å praktisere begge språkene sine gjennom tospråklig fagopplæring og morsmålsopplæring, men vi finner også en god del arbeider som viser at det ikke gis rom for bruk av morsmål og tospråklig fagopplæring. I artikkelen «Undervisning

med tospråklighet som mål» av An-Magritt Hauge (1984) drøftes organiseringen av opplæringen av andrespråkslevene, problematikk knyttet til innføringsklasser og (mangelfull) morsmålsundervisning. Hauge beskriver også den da nyetablerte ordningen med to-kulturelle klasser i Oslo-skolen og gir eksempler på hvordan hun og hennes arabisktalende kollega drev emneundervisning i en klasse. Den samme modellen blir analysert av Randi Myklebust (1993) («Undervisning på to språk. En analyse av den tokulturelle klassemodellen i Oslo [...]»). Hun gjorde observasjoner fra skoletimer avsatt til tospråklig urdu-norskundervisning på en skole, og resultatene var ikke like positive som Hauges, idet Myklebust viser at undervisningen i disse timene stort sett foregikk på norsk, mens den tospråklige læreren kun fungerte som oversetter når det var tid til det. Bruk av morsmålsundervisning er også tema for Kirsten Palm og Hein Lindquists (2009) «Læring i en flerspråklig skole [...]». Der beskrives ulike sider ved en opplæringsmodell hvor en stor del av elevene på skolen får muligheten til å få den første lese- og skriveopplæringen på morsmålet, og ellers også tospråklig fagopplæring.

En annen type hverdag rapporteres det fra i Else Ryen, Astri Heen Wold og Lutine de Wal Pastoor (2005, 2009), «Det er egen tolkning, ikke direkte regler». De finner at elevenes morsmål blir trukket inn på forskjellige måter i klassene på de tre skolene de undersøkte, men at det i overveiende grad var slik at få elever fikk morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring. Der det ble gitt, var det av lite omfang. Tilsvarende ser en i artikkelen «'Så dem ut sånn som meg, også?' Begynneropplæring når norsk er andrespråket» Myklebust (2006). Myklebust viser at klassene som studeres, er like på den måten at elevene møter en enspråklig skole som tar lite hensyn til at det finnes elever med norsk som andrespråk i klassene. Lærerne i studien hadde dessuten ikke spesiell faglig bakgrunn for andrespråksundervisning. Myklebust mener at det ville være gunstig for elevene med andre morsmål enn norsk om lærerne bruker tid på å framstille fagstoffet muntlig på ulike måter.

Thor Ola Engen og Else Ryens (2009) «Læremangfold og flerkulturell opplæring. Tospråklige lærere i norsk skole», gir en historisk oversikt over de tospråklige lærernes plass i norsk skole. De viser at forståelsen for disse lærernes rolle har vokst fram gradvis, men at endringene i opplæringsloven, som har svekket betydningen av morsmålsopplæringen og tospråklig opplæring, kan gjøre at behovet for tospråklige lærere minsker, samtidig som det er behov for kompetanseheving for de som allerede er i skolen. Utdann-

ing av tospråklige lærere er også tema for Rita Hvistendahls artikkel «Å bli kompetent og være til nytte. Utdanning av tospråklige lærere» i boka *Flerspråklighet i skolen* (2009) som vi omtalte over. Her redegjøres det for lærerutdanning for tospråklige lærere i Norge, og noen erfaringer disse lærerstudentene gjorde seg. Tospråklige læreres rolle og tospråklig opplæring er også tema for Jessica Martincics (2009) artikkel «Tospråklig opplæring i grunnskolen» i samme bok.

I Else Ryens artikkel «Tilpasset opplæring for minoritetsspråklige elever» fra 2007, drøftes NOVA-rapporten «Virkninger av tilpasset språkopplæring for minoritetsspråklige elever» (Bakken 2007). Ryen konkluderer med at Anders Bakken gir en omfattende og god presentasjon av virkninger av tilpasset språkopplæring for minoritets elever når opplæring og modeller er knyttet til tilbud som omfatter elevens morsmål. «Det mest entydige resultatet er at ingen av studiene han har gjennomgått, har konkludert med at det har negative effekter å ta i bruk minoritets elevenes morsmål» (Ryen, 2007: 103).

Et prosjekt relatert til morsmålsdidaktiske spørsmål, er «Morsmål som andrespråk» fra 2007, der NAFO var ansvarlig for opplegget. I prosjektet skulle blant annet innholdet i en ny plan for faget «morsmål som andrespråk» prøves ut. Denne planen var for tospråklige elever med norsk som dominant språk. Evalueringen i Palm (2010) viste at både elever, foreldre og lærere i prosjektet vurderte det som positivt at elevene kunne videreutvikle sin tospråklighet, men det var utfordringer knyttet blant annet til størrelsen på språkgruppene, mangelen på læreplan og hvilke språk man kunne tilby.

Oppsummert ser vi at arbeidene om tospråklig fagopplæring og morsmålsopplæring viser til enkelte lyspunkter der morsmålet ses på som en ressurs, men at det først og fremst rapporteres om effektene av det omtalte problemperspektivet ved flerspråklighet som manifesterer seg i plan- og lovverk i perioden.

En annen viktig utviklingslinje man kan ane i grunnskolen for perioden 1985–2015, som vi skal se, er at læringsansvaret i stadig større grad ser ut til å individualiseres for elevene i grunnskolen, noe som har ekstra store negative konsekvenser for andrespråkseleven. Denne tendensen gjenspeiles i forskningsarbeidene ved at denne problematikken tematiseres i stadig større grad. I den tidligere nevnte artikkelen «Rom for andrespråk – perspektiver fra klasseromsforskning» trekker Kulbrandstad (2005a) linjer mellom læreplanutvikling over tid og arbeidet med andrespråkopplæring i

klasserommet. Dette knytter hun til nettopp en utviklingstendens der elevenes arbeidsmåter er preget av stadig mer individualisering og oppgaveorientering:

[...] med tanke på elever som har behov for å utvikle andrespråket gjennom interaksjon, kan også en slik utvikling av klasseromspraksisen vise seg å være lite gunstig. Det blir et mer begrenset register å spille på i forhold til ulike organiseringsformers 'språkutvekkende potensial', som Inger Lindberg har kalt det [...] (Kulbrandstad 2005a: 22)

Vi tar i det følgende for oss arbeider som analyserer ulike sider ved en slik individualiseringsutvikling i skolen.

Beskrivende og kritiske klasseromstudier om tilstand og muligheter

Av klasseromstudier om andre temaer enn tospråklig opplæring og morsmålsundervisning er flere omtalt i oversiktsartikkelen til Ryen (2010), «Språkopplæring for minoritetsspråklige barn, unge og voksne. En forskningsoversikt». Hun trekker fram at flere av undersøkelsene som omtales, viser «at minoritetsspråklige barn gis færre muligheter til aktiv deltakelse i en opplærings-situasjon enn barn som tilhører majoriteten, og at de dermed også i mindre grad får muligheter til språklig og faglig utvikling» (Ryen 2010: 67). Særlig er det tre større didaktiske arbeider hun trekker fram fra andrespråksfeltet (fra før 2005). To av disse er relevante for grunnskolefeltet. Det ene er Kamil Øzerks forskning, utgitt i boka *Sampedagogikk* (2003). Boka beskriver en undersøkelse gjort for å finne elevenes læringsutbytte av temaorganisert opplæring på 1.–4. trinn. Øzerk fant blant annet at andelen minoritetselever som klarte seg bra i denne opplæringen, ble lavere for hvert årstrinn (bortsett fra årstrinn 1 der de også klarte seg dårlig). På bakgrunn av resultatene argumenterer Øzerk for en tospråklighetsmålsetning for skolen, og framholder at elevenes førstespråk og andrespråk er gjensidig støttende ikke konkurrerende redskaper i opplæringen. Øzerk har blant annet også utgitt *Tospråklige overgangsmodeller og tosidige modeller* (2007) og *Neis-modellen* (2010), som presenterer pedagogiske idéer for utvikling av ordforråd, begrepskunnskap og innholdsforståelse ved bruk av læreboktekster i skolen.

Det andre store andrespråksdidaktiske arbeidet omtalt i Ryen (2010) relevant for vår oversiktsartikkel, er et spesielt interessant komparativt pro-

sjekt, der andrespråksopplæring på barnetrinnet i Norge og Nederland sammenlignes, kalt *Language Teaching and Learning in a Multicultural Context* (Bezemer, Wold, Pastoor, Kroon og Ryen 2005). Forskerne tar for seg ulikheter i tradisjoner og i skole- og språkpolitikk og viser hvordan undervisningen av minoritetselever organiseres i de to landene. De tar videre for seg ulike måter å undervise på, og ulike syn på språklæring trekkes fram. De ser også på hvordan disse forskjellene påvirker minoritetselevne. I det nederlandske klasserommet dominerte sekvenser med lærerinitiering, elevsvar og lærervurdering, i den norske var det i tillegg til slike lærerstyrte mønstre også en rekke eksempler på elevinitiativ. I det norske klasserommet ble også et flerspråklig og flerkulturelt perspektiv bedre ivarettatt.

Didaktisk relevante arbeider knyttet det interaksjonelle i klasserommet omtales av Opsahl og Aasæther (dette nummeret). Særlig trekkes Kari Tenfjords arbeid frem, der Tenfjord diskuterer de språklige forhandlingene som skjer i interaksjonen mellom lærer og innlærer (beskrevet blant annet i Berggreen og Tenfjord 1999).

Relatert til slik språklig samhandling skriver Bente Ailin Svendsen (2001) om forståelser og misforståelser i klasseromsamtaler i artikkelen «Er det noen ganger vanskelig å forstå? Et portrett av åtteåringers opplevelse av instruksjon i et flerspråklig klasserom»:

Marthe sier at læreren snakker ‘alvorlig’ og ‘voksent’, og ønsker at de kunne velge ‘det enkleste ordet’ framfor ‘det vanskeligste’. [...] Det fins [...] få studier av i hvilken grad, og eventuelt på hvilke måter, voksne tilpasser sin tale til barn etter åtteårsalderen, og hvordan det eventuelt gir seg utslag i en klasseromskontekst. (Svendsen 2001: 130–132)

Denne mangelen blir i noen grad bøtt på noen år seinere, gjennom en doktoravhandling i det nevnte prosjektet *Language Teaching and Learning in a Multicultural Context*: Pastoor (2008). Her drøftes utfordringer ved klasseromssamtalen som et verktøy for formidling og læring i en klasse der elevene har ulik språklig og kulturell bakgrunn. Avhandlingen framhever både klasseromsamtalens komplekse karakter og hvordan forskjellige samtaleaspekter påvirker elevens deltakelse i samtalen. Analysen av samtaleepisoder viser at misforståelser som oppstår, ofte er resultat av en uoverensstemmelse mellom læreres implisitte antakelser om hva som er allmennkunnskap og minoritetselevens manglende kulturelle bakgrunnskunnskaper. Resultatene viser at dialogisk utformede samtaler lettere avdekker

misforståelser og samtidig gir mulighet for ny forståelse og utvikling av felles kunnskap.

Klasseromsinteraksjon står også sentralt i Palms artikkel «Å lære fag på andrespråket- klasserommets praksisformer og minoritetslevenes opplæringsbehov» fra 2006. Klassen Palm undersøkte, var en sjetteklasserom som besto av 17 elever, der seks hadde et annet morsmål enn norsk og fire av disse hadde vedtak om særskilt norskopplæring etter §2–8 i opplæringsloven. Klasseromsamtalene besto blant annet av mange kontrollspørsmål i sammenheng med oppsummering av fagstoff, men det var også gradvis åpning for utprøving og resonnement. Palm finner at samtaletypen i noen grad favoriserer skoleflinke elever, de tospråklige elevene får sjelden komme til orde, og hun mener man trenger å utvikle klasseromsamtalen i norske skoler, slik at samtalene blir mer språkstimulerende og faglig utfordrende. Hun peker også på at skoler og lærere må begynne en diskusjon om den store plassen individuelt arbeid med oppgaver har i norske klasserom. På samme måte som Kulbrandstad (2005a) omtalt tidligere i artikkelen, framholder Palm (2006) at det er grunn til å være kritisk til læringseffekten av slike individuelle oppgaver når det gjelder minoritetslevenes behov for både å lære språk og fag. I Birgitte Fondevik Grimstads (2012) artikkel «Flerspråklige elever og aktivitetene i klasserommet» presenteres funn som også føyer seg inn i dette bildet. Hun viser at individuelt arbeid er en aktivitet som er mer dominerende for flerspråklige elever enn deres medelever med norsk som morsmål. Mulighetene til å delta og ha utbytte av aktivitetene i klasserommet avhenger av norskferdighetene til den enkelte elev.

TIEY (Tidlig Innsats, Early Years) er et ytterligere eksempel på en opplæringsmodell som inkluderer mye individualisert arbeid med oppgaver. Dette programmet er i de senere årene blitt innført blant annet i Oslo-skolen. Kirsten Palm og Ruth Seierstad Stokke (2013) skriver om TIEY, som de har studert gjennom spørreundersøkelser og klasseromsobservasjoner:

Denne modellen, eller programmet, er en form for stasjonsundervisning der en lærerstyrt stasjon med veiledet lesing er et sentralt punkt. Elevene er delt inn i grupper ut fra lesenivå, og i løpet av en økt med stasjonsundervisning arbeider de seg gruppevis gjennom ulike aktiviteter på faste stasjoner. I Oslo kommune var det skoleåret 2012–13 64 skoler som brukte denne arbeidsmåten, og den praktiseres også mange andre steder i landet. (Palm og Stokke 2013: 55)

De finner at aktiviteten på veiledet lesing-stasjonen *kan* gi rom for variert og tilpasset opplæring i lesing som grunnleggende ferdighet, men det avhenger av lærerens kompetanse. Men opplegget legger opp til, og observasjonene viser, at elevene er på denne stasjonen i bare 12 minutter i hver av øktene med TIEY. Resten av klokketimen arbeides det individuelt med oppgaver. Fordi alle andre stasjoner enn veiledet lesing er selvdrevne, opplever mange elever å stå fast uten å kunne spørre læreren for å komme videre, og «særlig den svakeste lesegruppa med flerspråklige elever hadde liten arbeidsinnsats på flere stasjoner.» (Palm og Stokke 2013: 62). Tilsvarende observasjoner av flerspråklige elever på stasjonsarbeid ble gjort av Danbolt og Kulbrandstad (2008) i det tidligere nevnte aksjonsforskningsprosjektet.

Enkelte nyere studier framhever arbeidsmåter som kan motvirke denne tendensen til individualisering av læringen. Det gjelder blant annet Aarsæthers (2013b) «Elevaktive arbeidsformer for andrespråkseleven». Han henviser der til arbeid med *tematiske mønstre* i fagtekster i skolen. Her vises med utgangspunkt i en tekst for 7. trinn hvordan andrespråkselever kan ha problemer med å følge tråden i slike fagtekster, på grunn av fagord, utstrakt bruk av synonymer og polysemer og krav om resonnering ut fra viten om verden i en verden som kanskje er ukjent for elevene (at for eksempel *truede pattedyr* og *avlsprosjekt* henger kausalt sammen). Artikkelen skisserer forslag til hvordan læreren kan arbeide med slike tekster gjennom bruk av elevgrupper og tilrettelagte klassesamtaler. En studie som går i samme retning er Palm og Stokke (2015) om klasseromssamtaler, der fokus er på utforskende, lærerstyrte samtaler i flerspråklige klasserom på småskoletrinnet. Her drøftes betydningen slike samtaler kan ha for andrespråklæring.

Elisabeth Seljs (2013) artikkel «Ikke morsmål, ikke andrespråk, men norsk 3? Fagforståelse og språkutvikling i klasserommet» tar opp hvordan læreren kan ta utgangspunkt i det elevene har av erfaringer og forkunnskap, når de skal tilegne seg nytt fagstoff. Læreren legger til rette gjennom å demonstrere noe ved fagstoffet, forklare og lage modeller, og elevene deltar og lærer gjennom å samtale med hverandre og med læreren, og ved at de utfører tankekrevende aktiviteter og benytter seg av gode lesestrategier.

Palm (2014) påpeker i artikkelen «Flerspråklige elever og tilpasset opplæring» at arbeidsformene i den ordinære undervisningen er av stor betydning for andrespråkselever, men at det er utfordrende å kombinere fagundervisning med språklig stimulerende arbeidsmåter. Flere undersøkelser viser at dette ikke gjøres i tilstrekkelig grad, blant annet fordi det er

mye individuelt arbeid i grunnskolen og fordi andrespråkslevene ikke får deltatt tilstrekkelig i muntlig samhandling og aktivitet i opplærings-situasjonene. Hun viser til en evaluering av Kunnskapsløftet (Hodgson, Rønning og Tomlinson 2012) der en finner at det er mangel på dybde i den muntlige samhandlingen mellom lærer og elev, i betydningen utforskning av og støtte til elevenes forståelse av lærestoffet. Dette kan være et svakt punkt hos andrespråkslever som nettopp kan trenge både støtte fra lærer og utforskende samtaler i læringsarbeidet. Palm beskriver deretter noen arbeidsformer i undervisningen som kan bidra til bedre læringen for elevene, blant annet helklassesamtaler, samarbeid og språklig samhandling og arbeid med ordforråd.

I tillegg til beskrivelser av arbeidsmåter som kan motvirke tendensen til individualisering av læringen, finnes utover i perioden beskrivelser av tilnærminger der en tar skrittet helt ut og trekker inn flerspråklighet i undervisningen, idet en ser på flerspråkligheten som en ressurs.

Didaktikk med flerspråklighet som ressurs

Tenfjord (2008) beskriver i artikkelen «Språktypologi, grammatikkundervisning og det sammenlignende perspektivet i det flerspråklige klasserommet» muligheter for å integrere grammatikkundervisningen på meningsfulle måter i opplæringen. Hun gir med dette også nytt liv til mer tradisjonelle argumenter for grammatikk i skolen, særlig en ny variant av fremmedspråksargumentet som går ut på at grammatikkundervisning i norskfaget har overføringsverdi når elevene skal lære et fremmedspråk, og i Tenfjords variant at det å sammenligne språk kan gi økt metaspråklig bevissthet og gode muligheter for å etablere et metaspråk, det vil si innføre relevante grammatiske betegnelser.³ I tråd med en slik tankegang finner vi at det relativt sent i perioden (1985–2015) rapporteres om didaktiske opplegg i klasserommet der minoritetslevenes kompetanse trekkes frem og brukes til glede og læring for alle elevene i klassen: Elevenes språklige kompetanse i andre språk enn norsk kan brukes og snakkes om i klassen, språklige former kan undersøkes og sammenlignes med norsk og andre språk.

I boka Danbolt og Kulbrandstad (2008) som er nevnt under antologier, analyseres fire innovasjonsprosjekter i norskfaget: flerspråklighet og språklig bevissthet, styrking av lesing, utvikling av ordforråd og arbeid med eventyr. Ett av prosjektene, gjennomført på 2. trinn og 4. og 5. trinn, dreide seg

om ordforråd og avissjangre. Gjennom prosjektet sammenlignet elevene norsk med andre språk, og de tok i bruk alle språk de kunne. Dette viste seg å være en interessant tilnærming til systematisk arbeid med språk og språklig bevissthet.

I artikkelen «Poesi og lingvistiske kontraster – språklig oppmerksomhet i klasserommet» (Tonne, Nordby, Seljevold, Simonsen og Ufs 2011) analyseres et flerspråklig diktprosjekt ut fra mulighetene det gir for metaspråklige samtaler og dermed metaspråklig bevissthet hos elevene. Spørsmålet som stilles er «Hvordan kan poesi brukes didaktisk til å fremme metaspråklig bevissthet i en språkheterogen klasse?» Prosjektet er prøvd ut i en sjetteklasse i Oslo. Prosjektet er også omtalt, ut fra et samtaleperspektiv, i Ingebjørg Tonne og Inger Vederhus' (2011) artikkel: «Lyd og dikt i klang – utforskning av poetiske tekstar i det fleirkulturelle klasserommet».

Nils Dannemark (2011) analyserer i artikkelen «Tospråklegheit og metaspråkleg medvit» flerspråkligheit som ressurs-perspektivet gjennom observasjoner fra norsktimer i en samisk skole. Han trekker fram situasjoner som egner seg for å drive med språkkomparative aktiviteter og viser hvordan man kan grunngi slike aktiviteter lingvistisk og pedagogisk. Han mener at elevene allerede har mye kunnskap om språklige og kulturelle forskjeller, og han drøfter hvordan denne kunnskapen kan integreres i aktivitetene i klasserommet.

I artikkelen «Flerspråkligheit som ressurs. Interaksjon og samarbeid i flerspråklige elevgrupper» (Danbolt og Hugo 2012) beskrives også tilnæringer der de språklige ressursene til elever på småskoletrinnet framheves og brukes didaktisk. Særlig trekkes foreldrene til de flerspråklige elevene inn i det språklige arbeidet i faget grunnleggende norsk, der de som del av elevenes hjemmelektse bidrar med å finne ord på hjemmespråket, til ordbøkene som elevene utvikler på skolen.

I den tidligere nevnte boka Bjarnø, Nergård og Aarsæther (2013), beskriver Mette Elisabeth Nergård (2013a) i «Arbeid med grammatikk i det flerspråklige klasserommet» muligheter for arbeid med språk som elevene kjenner til i tillegg til norsk. Nergårds (2013b) artikkel «Inn i språkarbeid med store spørsmål i bagasjen» i samme bok, diskuterer også observasjoner fra et flerspråklig klasserom.

Som del av det nordiske prosjektet *Learning Spaces for Inclusion and Social Justice. Success Stories from Immigrant Students and School Communities in Four Nordic Countries*, følger forskere fra Høgskolen i Hedmark noen av de norske skolene som lykkes på inkluderingsområdet.

Skolene har gjennom flere år bygd opp god kompetanse i grunnleggende norsk for språklige minoriteter og i flerkulturell pedagogikk (se Skrefsrud 2015 og Dewilde og Skrefsrud 2015). I disse skolene brukes morsmålene aktivt og elevenes kulturelle bakgrunn synliggjøres.

Eksemplene på forskningsbidragene om tematikken som er blitt omtalt i denne delen, viser en viss økt forskerinteresse for didaktisk arbeid knyttet til elevenes språklige ressurser. Foreløpig er det likevel ikke klart om denne typen didaktisk tilnærming er utbredt i norsk skole. Med bakgrunn i de tidligere omtalte arbeidene om tospråklig fagopplæring og morsmålsopplæring og de beskrivende og kritiske klasseromsstudier om tilstand og muligheter, kan det se ut til at det fremdeles er rom for i enda større grad å følge opp følgende anbefaling fra Lars Anders Kulbrandstad, Elin Bakke, Anne Marit Danbolt og Thor Ola Engen (2008: 39): «at alle skolene i det videre utviklingsarbeidet [bør] utnytte (...) elevenes varierte språk- og kulturbakgrunn som en ressurs for hele skolen.»

Grammatikkdiraktikk og læringssyn

Grammatikk som eksplisitt eller implisitt del av språkundervisningen er omtalt i mange relativt ulike arbeider, fra hvordan man som lærer kan bruke uformelle beskrivelser av grammatiske fenomener og øke elevenes språklige bevissthet (som i arbeidene omtalt under *Flerspråklighet som ressurs*), og hvorfor andrespråklæreren bør kunne grammatikk (Hagen 2003, se under), til hva en bør legge vekt på i grammatikkundervisningen for voksne med og uten skolebakgrunn (Furre og Ree 1999). Arbeider som tar for seg grammatikkdiraktikk i et andrespråksperspektiv, er i Norge primært rettet mot undervisning av ungdom og voksne. En har kanskje regnet elevenes analytiske modenhet som avgjørende for om grammatikkundervisning i tradisjonell forstand er en meningsfull aktivitet. Som vi ser i arbeidene omtalt tidligere under *Flerspråklighet som ressurs*, kan grammatisk tenkning i norsk grunnskolesammenheng inngå i andrespråksopplæringen for elever på andre, implisitte, måter. Men hvilke innlærergupper som best kan nyttiggjøre seg mer eksplisitt grammatikkundervisning, er gjenstand for diskusjon og forskning internasjonalt (for eksempel diskutert i Lichtman 2013).

Når det gjelder nettopp grammatikkens plass i andrespråksundervisningen mer generelt, også for voksne eller for elever i egne grupper i grunnskolen, har Else Ryen bidratt med flere artikler. Ryen (1990),

«Grammatikk i andrespråksundervisningen», tar blant annet utgangspunkt i Krashens (1983) tese om at grammatikkundervisning ikke har noen plass i språkopplæringen. Ryen viser til forskere som har gått imot denne tesen og viser at man kan ha kommunikative mål for undervisningen og likevel trekke inn grammatikk. Hun diskuterer om grammatikk læring bør skje implisitt eller eksplisitt, og illustrerer diskusjonen med eksempler fra fire begynnerbøker i «norsk som fremmedspråk» (Ryen 1990: 254).

Ryen (1999) («Didaktiske perspektiver i norsk som andrespråk») viser hvordan de ulike tilnærmingene til andrespråksundervisning, valg av ulike metoder, gjenspeiles i lærebøkene. Det presenteres en utvikling fra 1960-tallet, der den audiolingvale metoden lå til grunn, fram til slutten av 1980-tallet, der mer kommunikativt baserte metoder blir framtrepende. Likevel er det verdt å merke seg, noterer Ryen, at de fleste lærebøkene inneholder elementer fra ulike metoder. Hun trekker spesielt fram lærebøker for barn i grunnskolen, der den kommunikative tilnærmingen var framtrepende allerede fra midten av 1980-tallet. Også Ryen (2003), «Betty og grammatikken», er interessant som beskrivelse av den historiske utviklingen av grammatikkens plass i lærebøker og undervisning.

I minneskriftet til Gerd Manne skriver Jon Erik Hagen (2003) artikkelen «Andrespråksinnlærerens grammatiske horisont». Der slår han et slag for at læreren, gjennom studiet av norsk grammatikk får en innfallsport til studiet av allmenn grammatikalitet og språklighet. I grammatikken bruker man begreper som har overføringsverdi og gjør det mulig å sammenligne norsk med andre språk, for eksempel elevens morsmål og elevens norske mellomspråk. Slik ser han for seg at også i de tilfellene der læreren foretrekker å benytte kommunikativ metode i språkundervisningen av sine andrespråkslever, vil et grunnlag av grammatisk kunnskap være nødvendig for læreren. Det nevnte arbeidet til Furre og Ree (1999) er eksplisitt rettet mot voksne innlærere, men særlig diskusjonen av hva læreren bør velge av grammatiske temaer for undervisningen, kan være relevant også i språkopplæringen av ungdommer.

Når det gjelder fonologi, er boka *Andrespråksfonologi – teori og metodikk* (Husby og Kløve 1998, andre utg. 2001) en hovedbok. Den er en forskningsbasert lærebok med teoretisk og metodisk tilnærming til feltet andrespråksfonologi, relevant for andrespråkslærere. Boka omtales for øvrig i Ryen og Tonne (dette nummeret). Som også nevnt i Ryen og Tonnes artikkel, gir Liv Andlem Harnæs (2008) en kort oversikt over uttaleopplæringens plass i lærebøkene for innlærere av norsk fra 1970-tallet og

framover (se også Ryen, 1999). Uttale og lytting var ikke omtalt i lærebøkene som ble utgitt på 1970- og 1980-tallet, men var inkludert i de kontrastive grammatikkene og i egne fonetikk-/fonologibeskrivelser skrevet for voksne. I lærebøkene for andrespråksinnlærere ble uttaleopplæring også trukket inn fra 1990-tallet, med den kommunikative tilnærmingen til andrespråksundervisningen. Uttalestoffet består i disse utgivelsene ofte av gjennomganger og øvinger på de norske vokalene (korte og lange), konsonantene og ulike konsonantforbindelser, trykklegging i ord og setninger. Disse delene er ifølge Harnæs (2008) ofte tatt inn som oppslagsdeler i bøkene.

Som en avrunding av denne delen om arbeider i grammatikkdiraktikk kan vi igjen vise til Tenfjord (2008). Der trekker hun også frem at LK06-planen for norskfaget i mye større grad enn tidligere læreplaner har et kontrastivt perspektiv på språk, både på lokalt, nasjonalt og internasjonalt plan. Dette gir store muligheter for arbeid med språklig mangfold, grammatikk og språkutvikling for alle elever.

Klasseromsstudier relatert til lesing når norsk er andrespråket

I oversikten til Golden mfl. (2007) er Lise Iversen Kulbrandstads avhandling (1996/1998) satt opp under innlærerspråklinjen. Som tidligere nevnt inkluderer vi i vår oversikt også arbeider om lesing, skriving og ordlæring der de er relatert til arbeid i klasserommet og belyser spørsmålene hva, hvordan eller hvorfor. Kulbrandstad (1996/1998) er således i et grenseland kategoriseringsmessig, men vi tar den med for helhetens skyld. Arbeidet er en kasusstudie av fire innvandrerdømmere som leser læreboktekster i samfunnsfag på norsk. Ungdommene har gode muntlige norskferdigheter, men studien viser at elevene har problemer med å forstå læreboktekstene de blir bedt om å lese. I avhandlingen drøftes ulike årsaker til forståelsesproblemene. Kulbrandstad viser at det ikke nødvendigvis er riktig å bruke det muntlige ferdighetsnivået i norsk til å forutsi hvor godt ungdommene vil forstå en læreboktekst.

I boka *Lesing i utvikling: teoretiske og didaktiske perspektiver* (Kulbrandstad 2003a) gjennomgås prinsipper for en prosessorientert forståelsesopplæring og for arbeidet med strategier i lesing. Leseopplæring for elever fra språklige minoriteter behandles spesielt. Kulbrandstad (2003b) «Å utvikle gode lesere – utfordringer i den fortsatte leseundervisningen» tar for seg det faktum at lesepedagogikk ikke lenger er ensbetydende med be-

gynneropplæring, og at det er viktig å tenke gjennom hvordan man skal drive den fortsatte leseundervisningen. Eksempelene i artikkelen er hentet fra norskopplæring for elever fra språklige minoriteter. Det doble formålet i en slik undervisning gjøres eksplisitt: Elevene skal hjelpes både til å bli gode lesere og til å bli gode andrespråksbrukere. Dette kan skje gjennom blant annet stimulering til mye lesing for å øve opp avkodingsferdighetene og dermed gi bedre plass til forståelsessiden av lesing. Kulbrandstad (2003c) «Leseopplæring for grunnskoleelever fra språklige minoriteter» gir en oversikt over leseopplæringen for elever fra språklige minoriteter. Hun drøfter om begynneropplæring bør være på morsmål eller norsk, beskriver grunnskolens opplæringstilbud, skisserer noen utfordringer det innebærer å lære å lese på andrespråket og omtaler didaktiske muligheter for læreren.

Artikkelen «Hjemmespråk, skolespråk, lesespråk. utfordringer for leseopplæringen i Namibia – og i Norge» (Danbolt 2008), tar for seg forholdet mellom språk og leseopplæring i en flerspråklig kontekst, basert på en undersøkelse gjennomført i samarbeid mellom to utdanningsinstitusjoner i Namibia og Høgskolen i Hedmark. Språksituasjonen i Namibia fører til ugunstige undervisningsspråkvalg i skolen, som igjen fører til dårlige lese-resultater. Undersøkelsene gir interessante innspill i vurderingen av norske minoritetsspråklige elevers opplærings situasjon i Norge.

Vigdis R. Alver og Elisabeth Selj (2008) skriver om å lese fagtekster på andrespråket. De ser på karakteristiske trekk ved språket i læreboktekster og gir eksempler på arbeidsmåter på 5. trinn og på ungdomstrinnet. I Kamil Øzerks (2009) artikkel «Læring av lærestoff og utvikling av språk i skolen. Noen metodiske ideer basert på utprøvde opplegg i Osloskolen» presenteres en pedagogisk modell, NEIS modellen, som Øzerk også beskriver i bøkene omtalt tidligere i denne artikkelen. NEIS-modellen innebærer en rekke strategier og metodiske ideer for styrking av elevenes leseferdigheter, språklig utvikling, innholdsforståelse og dermed læringsutbytte.

I den tidligere omtalte Danbolt og Kulbrandstad (2008) analyseres også et prosjekt om lesing som meningsseekende og samhandlende aktivitet, og om utvikling av det systematiske arbeidet med ordforråd og arbeid med eventyr i en baseorganisert skole. Prosjektet fokuserte også på organiseringen av undervisningen, blant annet spørsmålet om det var hensiktsmessig å dele elevene etter nivå. En slik nivådeling gjorde det i prosjektet enklere å tilpasse undervisningen til hver enkelt, men lærerne var også klar over at en slik inndeling kunne lede til stigmatisering av de elevene som var i gruppa med lavest nivå på leseprøvene. En annen tilnærming til

nivådelingsproblematikk og leseopplæring er Ingebjørg Tonne og Joron Pihls (2013) artikkel «Andrespråkseleven, leseprøver og litteraturbasert leseopplæring». Den tar utgangspunkt i nettopp at nivådeling ikke fremmer leseutvikling. De beskriver resultatene fra et prosjekt der forskerne fulgte tre klasser, der de fleste elevene var flerspråklige, fra 3.– til 6.klasse. Artikkelen beskriver ulike sider ved prosjektet der leseopplæringen er koblet nært til utvidet bruk av bibliotek og bruk av fag- og skjønnlitteratur i undervisningen. Utstrakt bruk av skjønnlitteratur og faglitteratur utover lærebøkene ble ansett å gi en god tilpasning av opplæringen for den heterogene elevgruppen. Prosjektet er også omtalt og analysert i Tonne og Pihl (2012). Leseopplæring for enda yngre barn er diskutert i artikkelen til Ragnar Arntzen og Ali R. Ludvigsen (2014), «Å lære å lese på et andrespråk. Hvilken betydning har muntlige andrespråksferdigheter for tidlig leseutvikling?». Der rapporteres det fra en longitudinell studie av 21 barn som ble fulgt fra siste år i barnehage og ut 2. klasse. Denne studien dreier seg særlig om vurdering og kartlegging som omtales nærmere i Randen (dette nummeret).

Forståelsen av ord er sentralt i lesing på andrespråket. Vi tar for oss arbeidet på dette feltet i et eget avsnitt i det følgende.

Ordlæring

Av hele verk om ord, der ordlæring er en sentral del, finner vi *Ordforråd, ordbruk og ordlæring* (Golden 2014, 1. utg. 1998, 2. utg. 2003, 3. utg. 2009). Boka er sentral i norsk som andrespråkfaget blant annet ved Universitetet i Oslo. Den har et eget kapittel der undervisning av ord plasseres historisk i de ulike undervisningsmetodene som har vært rådende, og noen undervisningsforslag skisseres konkret, blant annet spontan versus planlagt tilnærming til ordlæring, husketeknikker og lesing av litteratur som del av ordlæringen.

Tidligere har vi nevnt boka til Bjerkan, Monsrud og Thurmann-Moe (2013) som tar for seg ordforråd hos flerspråklige barn. De samme forskerne rapporterer i Thurmann-Moe, Bjerkan og Monsrud (2012) fra en undersøkelse der de sammenligner flerspråklige elevers resultater på vokabulartester på norsk og på morsmål. Lånord med latinsk opphav og ord som ikke inngår i dagligtale viser seg å skape problemer for forståelsen av norske ord, mens de tilsvarende ordene i vokabulartesten på morsmålet gir bedre resultater

for elevene. Forskerne tolker det som at elevenes kjennskap til ordenes oppbygging og betydning til delene av ordene i morsmålet gjør forståelsen lettere.

Når det gjelder andre enkeltarbeider, er det tidligste Hvenekildes «Om ord, ordforråd og læring av ord» fra den tidligere nevnte samlingen redigert av Hvenekilde og Ryen i 1984. Senere finner vi «Utvikling av ordforråd med fokus på norsk som andrespråk», av Astri Heen Wold (2008), der det blant annet gis eksempler på tilnærminger til ordlæring i klasserommet. En studie av ordforrådsundervisning er også beskrevet i Lise Iversen Kulbrandstad (2008): «Å se språklæring som en aktiv prosess – en studie av systematisk ordforrådsundervisning i en flerkulturell elevgruppe». Der analyseres noen av de sentrale grepene læreren i et aksjonsforskningsprosjekt gjorde for å arbeide mer systematisk med ord og ordlæring. Fokus er på læreren, hennes undervisning og hennes refleksjoner over undervisningen og over å delta i aksjonsforskning.

Om temaet ordforråd i grunnskolens lærebøker, der ord er å forstå i vid betydning der metaforer er inkludert, er særlig Anne Goldens senere arbeider sentrale. Hun har flere arbeider med tematikk fra doktoravhandlingen Golden (2005), *Å gripe poenget. Forståelse av metaforiske uttrykk fra lærebøker i samfunnskunnskap hos minoritets elever i ungdomsskolen*, blant annet Golden (2006) og Golden (2010). Resultatene viser at elever fra språklige minoriteter som gruppe forstår langt færre metaforer brukt i lærebøkene enn deres klassekamerater med norsk som morsmål. Ifølge Golden er det derfor viktig at læreren tar opp metaforer i undervisningen.

I artikkelen «Østeuropeiske elever i naturfagstimen – en kasusstudie av ordforståelse» av Anita Biringvad og Astri Heen Wold (2014) undersøkes det hvordan elever forstår instruksjonsspråket norsk i undervisningen. I undersøkelsen inngår fire elever med østeuropeisk bakgrunn og fire elever med norsk som morsmål. Resultatene viser at elevene med østeuropeisk språkbakgrunn forstår færre ord og også bruker enklere og mer kontekst-avhengige forklaringer enn de andre når de forklarer hva ordene i språket betyr. Forskerne setter resultatene i sammenheng med den totale språklæringssituasjonen til elevene når det gjelder andrespråket norsk.

Enkeltarbeidene så vel som bøkene om ord og ordlæring som er omtalt over, legger vekt på hvor sentralt ordlæring er for faglæringen i skolen. Men en finner også arbeider om ordbruk og ordlæring som er relatert til elevenes identitet. Opsahl og Aarsæther (dette nummeret) omtaler slike tilnærminger.

De beskriver blant annet prosjektet «Ta tempen på språket!» der forskere (ved MultiLing Senter for flerspråklighet, UiO) i 2014 fikk elever fra skoler i hele Norge til å melde inn sine favorittord og ord som de tror de voksne ikke kan (se www.miljolare.no). Et annet område som griper sterkt inn i både identitetsutviklingen og læringen til andrespråkelevnene er skrivning.

Skriving når norsk er andrespråket

I denne delen av artikkelen er det forskning som tar for seg didaktiske spørsmål relatert til andrespråksskriving i grunnskolen, som er relevant. Det vil si at vi ikke tar for oss studier på om rent språklige forhold, selv om de ofte kan være interessante som grunnlag for didaktiske diskusjoner (og i noen arbeider diskuteres didaktiske implikasjoner). Vi viser til Golden og Hvistendahl (2010) og Golden, Kulbrandstad og Tenfjord (2007) om disse, og til Golden og Hvistendahl (2013) om overordnede inndelinger for studier av skrivning på andrespråk.

Anne Golden og Rita Hvistendahl skriver i sin artikkel i boka *Skriving på norsk som andrespråk* (Golden og Selj 2015, omtalt mer nedenfor) at studier fram til i dag om skriveopplæring på andrespråket omhandler «skrivning i fagene og tilpasset opplæring, lærevansker hos andrespråkelever, teknologistøtte i skrivingen på andrespråket og vurdering og identitetskonstruksjoner i en skriveopplæringskontekst» (Golden og Hvistendahl 2015: 237). Et tidlig arbeid i andrespråksskriving, som kan ses som en slags tilpasset opplæring som møter alle elever, er Ellinor Haugård, Kirsten Palm og Karen Tone Børsum Hernandez' (1987) «Proessorientert skriveundervisning som metode i norsk som andrespråk». Forfatterne tar for seg skriveopplæringen på innføringskurs for språklige minoriteter på ungdomstrinn og videregående skole. De begrunner valget av prosessorientert skrivning i andrespråksopplæringen med at det gir et tydelig skriftspråksfokus, og at det er en autentisk kommunikasjon i prosessen med respons fra læreren.

Artikkelen «' - snip snap var eventyrene ferdig' – Arbeid med tekstopbygging i norsk som andrespråk i grunnskolen» (Kulbrandstad 1992) er skrevet for lærerstudenter og har tekster skrevet av ungdomsskoleelever som grunnlag. I artikkelen gis det praktiske eksempler på hvordan man kan arbeide med elevenes skrivning, blant annet at elevene kan jobbe med den samme oppgaven i en muntlig og i en skriftlig situasjon. Lise Iversen Kulbrandstad (2005b) har også skrevet artikkelen «Vi skriver det jo helt om til

våre egne ord, liksom: å skrive selvstendig i den digitale tidsalder», som er en analyse av skrivepraksis i 10. klasse, der arbeid med innhenting av informasjon fra Internett brukes til å skrive forfatterportretter.

I artikkelen til Grethe Hilditch og Finn Aarsæther «Andrespråkseleven og målspråket» (2008) viser forfatterne hvordan man kan analysere og veilede andrespråkselever i deres tekstutvikling. I denne sammenhengen beskrives også hvordan man kan arbeide mappebasert, med skrivning i prosess, og der utforskende samtaler er en del av arbeidet. Selj og Ryen (2008) har vi omtalt generelt tidligere i artikkelen. Her finner vi det skriverelaterte kapittelet til An-Magritt Hauge, «Grunnleggende lese- og skriveopplæring i en tospråklig situasjon». I samme bok behandler Elisabeth Selj (2008) skrivning i kapittelet «Skrivning når norsk er andrespråket», og Margareth Sandvik (2008) tar også for seg skrivning i forbindelse med bruk av IKT i undervisningen i kapittelet «Digitale verktøy i det flerkulturelle klasserommet».

Om Kari Anne Rødnes og Sten Ludvigsens (2009), «Elevs menings-skaping av skjønnlitteratur – samtaler og tekst», skriver Golden og Hvistendahl (2010) at det er andrespråkselevs menings-skaping i samtaler og skrivning om en norsk skjønnlitterær tekst som studeres. I et muntlig gruppearbeid med påfølgende individuell skrivning deltar tre elever, to av dem er fra språklige minoriteter. De finner at de to elevene fra språklige minoriteter gjentar den tredje elevens poeng og klipper fra nettekster ganske direkte, noe som tyder på at de ennå ikke har gjort stoffet til sitt eget. Ingri D. Jølbo (2015) diskuterer også denne problematikken, om å finne sin stemme i skrivningen. Hun kommer inn på hvordan læreren kan forholde seg til plagiering og utvikling av sin egen stemme i undervisningen.

Boka *God nok i norsk* av Harald Berggreen, Kjartan Sørland og Vigdis R. Alver (2012) dreier seg om andrespråksskriving, først og fremst om hva som er relevant norskspråklig kompetanse i det tekstlige arbeidet og om vurderingen av denne skrivningen. De har også en egen didaktisk del, der de diskuterer behovet som andrespråksskrivere fra mellomtrinnet og oppover har for eksplisitt undervisning i grammatikk. De beskriver også ordlæring som viktig for skriveutviklingen og løfter fram didaktiske tilnærminger som småskrivning, felles teksts-kaping og modelltekstbruk og samtaler som del av skrivearbeidet. Boka er praktisk lagt opp og henvender seg til studenter og lærere i feltet.

Ifølge Ryen (2010) var det per 2010 ingen omfattende forskning på to-språklige barns skriftspråkutvikling. Hun viser til et prosjekt i Danmark, *Tegn på sprog – tosprogede børn lærer å lese og skrive* (2008–2014). Her

søker de å få innsikt i tospråklige barns møte med skriftspråket og se etter muligheter for å dra vekslers på deres språklige ressurser og legge til rette for deres behov i lese- og skriveopplæringen på begynner- og mellomtrinnet. Det er de senere årene kommet ut en bok som tar for seg prosjektet, også didaktiske forhold og didaktiske implikasjoner (Laursen 2013).

Noen arbeider fra andrespråksskrivingsfeltet som Golden og Hvistendahl (2010) diskuterer, tar for seg hvordan lærerens valg av skriveoppgave påvirker skriveresultatene (Sandvik 1989, Golden 2008). Ingen av disse tar for seg grunnskoleskriving direkte, men en kan se for seg at problematikken er relevant også for grunnskoleelever, nemlig hvorvidt oppgaveformuleringen tas i betraktning når man som lærer skal vurdere skrive-resultatet, og når man som forsker skal sammenligne tekster. Et stort anlagt skriveprosjekt, som ikke er spesielt innrettet mot andrespråksskrivere, men der en er i ferd med å trekke inn også andrespråksperspektivet, er Normprosjektet (2015, se også Otnes 2014). Der er det nettopp oppgaveformuleringene som regnes som essensielt for hvor vellykket skriveprosessen og resultatet til elevene blir. Ingrid Jølbo (2014) skriver i «Identitetskonstruksjoner i andrespråkstekster til elever med somalisk språkbakgrunn» om implikasjoner for lærerens arbeid relatert til slike problemstillinger. Det handler blant annet om at det er avgjørende hvordan tekstopp-gaver formuleres, hvilken betydning det har å bidra til at kunnskap om tekstkulturer gjøres eksplisitt i undervisningen, og hvordan skriving må ses på som en sosial og meningssskapende prosess, som er nært knyttet sammen med identitet og identitetsutvikling.

Selj (2010) med tittel «Utfordringer ved narrativ tekstskrivning når norsk er andrespråk» tar for seg hvordan 14 andrespråkselever på 9. årstrinn mestrer det å skrive fortellende tekster på norsk. I artikkelen beskriver Selj hvordan elevene uttrykker tid og tidsrelasjoner, og eventuelt skaper forgrunn og bakgrunn i tekstene sine. Relevant for vår didaktiske oversikt, er at hun også formulerer noen didaktiske implikasjoner av studien. Hun skriver blant annet:

I gruppa [...] kunne skriveopplæringen med fordel vært mer interaktiv med samtale ut fra felleskonstruerte teksteksempler på mulige hendelser og fortellerperspektiver, på funksjonelle varianter av struktur, tid og tempus, med utprøving og med støtte og eventuell korrigerings fra læreren. Slik kan skriveprosess og tekstuelle konvensjoner bli mer transparente og elevene bli mer bevisste om hva som forventes. (Selj 2010: 56)

Den allerede nevnte boka Golden og Selj (2015) er en samling artikler om andrespråksskriving i ungdomsskole og videregående skole, i voksenopplæring og høyere utdanning. Artikkelen tar for seg skriving og om det å undervise i skriving når norsk er andrespråk. I Golden og Selj (2015) undersøkes også hva som kjennetegner andrespråksskrivernes tekster, hva det innebærer å være en andrespråksskriver, både i utdanningen og på fritiden, hvilke rammer som finnes for skrivingen og vurdering av dem. I det første kapittelet gir Selj (2015) en kort beskrivelse av hva forskningen de siste 30 årene har vist blant annet når det gjelder hva slags opplæring som er egnet for minoritetsspråklige elever. Her trekker hun inn utfordringer, anerkjennelse og involvering som viktige kvaliteter i opplæringen. Det å undervise skriving som en meningsskapende prosess er viktig også for andrespråkseleven. En understreker her behovet for særskilt organisering av undervisningen, spesielle teknikker relatert til andrespråklæring og å ta hensyn til kulturelt mangfold. Her og i andre deler av boka (kapittelet til Joke Dewilde og Mari-Ann Igland 2015) behandles literacy-begrepet i en andrespråkskontekst. I den forbindelsen beskrives blant annet sjangerpedagogikken i skriveforskningen.

Golden og Hvistendahl (2015) oppsummerer forskningen om skriveopplæring på andrespråket med at slike studier har økt i antall de siste årene, men at behovet for forskning på feltet fremdeles er stort. De trekker fram behov for forskning om selve opplæringen, hva undervisningen bidrar med, lærerens arbeidsmåter, respons fra læreren, elevenes framgang og opplæringsmateriellets betydning (Golden og Hvistendahl 2015: 239).

Avslutning

Vi har sett at en stor mengde didaktiske studier i norsk som andrespråk ble publisert som svar på de nye behov lærerne hadde relatert til den store økningen i antall elever med andre morsmål enn norsk i norsk skole fra 1970-tallet. I denne artikkelen har vi gitt en oversikt over enkeltarbeider og samlinger i norsk andrespråksdidaktisk forskning i og om grunnskolen, i perioden 1985–2015.

Det er de praksisnære, kvalitative tilnærmingene som dominerer bildet i det andrespråksdidaktiske fagfeltet. En utviklingslinje i perioden er at det etter hvert utkommer en rekke arbeider som omtaler og belyser de praktiske effektene av at plan- og lovverk har gått fra å ha et ressurs- og berikelsesperspektiv på 1980-tallet til å ha et problemperspektiv når det gjelder opp-

læringsmodellene for flerspråklige barn i skolen. En annen utviklingslinje man kan spore, er at læringsansvaret i økende grad utover i perioden individualiseres for elevene i grunnskolen. Forskningsarbeidene rapporterer i den forbindelsen om de negative utslagene av et slikt elevindividualisert læringsansvar for andrespråkslevnene. Noen forskningsarbeider utover i perioden beskriver og analyserer noen muligheter læreren har til å motvirke både den individualiserte tendensen og utfordre det nevnte problemperspektivet. Her beskrives hvordan læreren kan legge til rette for utforskende, tilrettelagte klassesamtaler og samtaler i elevgrupper. I andre arbeider utforsker man hvordan språkkompetansen til de flerspråklige elevene i en klasse kan brukes som ressurs, for alle elevene i klassen.

Kulbrandstad (2005a) omtalt i innledningen, har utvilsomt rett i det hun hevder, at kvalitativ, praksisnær andrespråksforskning utvikler forståelse og innsikt i komplekse klasseromssituasjoner. Disse arbeidene er viktige for læreren og dermed spesielt relevante for lærerutdanningen. Slike arbeider har preget de 30 årene med andrespråksdidaktisk forskning som vi har omtalt i denne artikkelen. En kan likevel se for seg at det i tillegg er behov for forskningsprosjekter som er anlagt større og som har kvantitative tilnærminger. Videre er det slik at longitudinelle studier om lesing, skriving og ordforrådsutvikling på andrespråket er så godt som fraværende i den perioden artikkelen omhandler, og her er det også et kunnskapsbehov som det vil være interessant å se om kan bli dekket framover.

Noter

1. Rundt 1980 ble fagfeltet omtalt som «Norsk som fremmedspråk», som i Andenæs og Goldens (1980) hovedfagsoppgave «Norsk som fremmedspråk – en sammenliknende analyse av trekk ved skriftlig norsk hos arabiske, pakistanske og tyrkiske elever i Oslo-skolen». Fra omtrent denne tiden ble det viktig å ha et eget begrep som beskriver innlærerkonteksten der innlæringen skjer i en situasjon der språket brukes også utenom klasserommet (Andenæs 1984a og Andenæs 1984b). Dermed ble begrepet *andrespråk* tatt i bruk om språket denne innlærergruppen lærer.
2. Se også Engen og Kulbrandstad (1998 og 2004), Svendsen (2004 og 2006), og Seland (2013), et samfunnsvitenskapelig arbeid, som inkluderer en tilsvarende analyse av regjerings- og stortingsdokumenter, blant annet om morsmålsopplæringen, etter 1970.
3. Dette og andre argumenter for grammatikk i skolen er behandlet historisk av Frøydis Hertzberg (i blant annet Hertzberg 2008).

Referanser

- Alver, Vigdis og Elisabeth Selj 2008. Å lese fagtekster på andrespråket. I E. Selj og E. Ryen (red) *Med språklige minoriteter i klassen*. Språklige og faglige utfordringer. Oslo: Cappelen Akademisk forlag, 107–130.
- Alstad, Gunhild Tomter, dette nummeret. Barnehagen som læringsarena for gryende flerspråklighet. En oversikt over forskning 1985–2015.
- Andenæs, Ellen 1984a. Norsk som andrespråk: Bakgrunn, forskning og forskningsbehov. I K. Hyltenstam og K. Maandi (red.) *Nordens språk som målspråk. Forskning och undervisning*. Stockholm: Stockholms Universitet, 61–79.
- Andenæs, Ellen 1984b. Målspråk, fremmedspråk, andrespråk – samme eller ulike fag? *Kontaktblad for norsk som fremmedspråk i Norge*. Oslo: Informasjonssenteret for språkundervisning, nr 1.
- Andenæs, Ellen og Anne Golden 1980. *Norsk som fremmedspråk – en sammenliknende analyse av trekk ved skriftlig norsk hos arabiske, pakistanske og tyrkiske elever i Oslo-skolen*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Arntzen, Ragnar og Ali R. Ludvigsen 2014. Å lære å lese på et andrespråk. Hvilken betydning har muntlige andrespråksferdigheter for tidlig leseutvikling? *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 30, nr. 1, 41–73.
- Baker, Colin 2006. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bakken, Anders 2007. Virkninger av tilpasset språkopplæring for minoritetsspråklige elever. En kunnskapsoversikt. NOVA-rapport nr. 10.
- Berggreen, Harald, Kjartan Sørland og Vigdis Alver 2012. *God nok i norsk? Språk- og skriveutvikling hos elever med norsk som andrespråk*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bezemer, Jeff, Astri Heen Wold, Lutine de Wal Pastoor, Sjaak Kroon og Else Ryen 2005. Teaching and learning in multicultural contexts: a comparative analysis of language teaching and learning in a Norwegian and Dutch primary school classroom. *Intercultural Education*, årg. 16, nr. 5, 453–467.
- Biringvad, Anita og Astri Heen Wold 2014. Østeuropeiske elever i naturfagstimen – en kassstudie av ordforståelse. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 30, nr. 1, 74–102.
- Bjarnø, Vibeke, Mette E. Nergård og Finn Aarsæther 2013. *Språklig mangfold og læring*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Bjerkan, Kirsten Meyer, May-Britt Monsrud og Anne Cathrine Thurmann-Moe 2013. *Ordforråd hos flerspråklige barn: pedagogiske og spesialpedagogiske utfordringer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bjørkavåg, Lise Iversen, Anne Hvenekilde, Else Ryen 1990. «*Men hva betyr det, lærer?*» *Norsk som andrespråk: fagdidaktiske bidrag*. Oslo: LNU/Cappelen.
- Bøyesen, Liv 2008. Lese- og skriveopplæring i et tospråklig perspektiv. I T. Sand (red.), *Flerkulturell virkelighet i skole og samfunn*. Oslo: Cappelen Damm.
- Danbolt, Anne Marit V. 2008. Hjemmespråk, skolespråk, lesespråk: utfordringer for leseopplæringen i Namibia – og i Norge. I A. Næss og T. Egan (red.), *Vandringer i ordenes landskap: Et festskrift til Lars Anders Kulbrandstad på 60-årsdagen*. Vallset: Oplandske bokforlag, 325–339.
- Danbolt, Anne Marit V. og Bente Hugo 2012. Flerspråklighet som ressurs. Interaksjon og samarbeid i flerspråklige elevgrupper. I T. O. Engen og P. Haug (red.), *I klasserommet. Studier av skolens praksis* Oslo: Abstrakt forlag, 83–101.
- Danbolt, Anne Marit V. og Lise Iversen Kulbrandstad 2008. *Klasseroms-kulturer for språklæring: Didaktisk fornying i den flerkulturelle skolen*. Vallset: Oplandske bokforlag.
- Dannemark, Nils 2011. Tospråklegheit og metaspråkleg medvit. *NOA Norsk som andrespråk* årg. 27, nr 2, 47–66.
- Dewilde, Joke og Mari-Ann Igland 2015. En transspråklig tilnærming til flerspråklige elevers skrivning, i A. Golden og E. Selj (red.) *Skriving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemmer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 109–126.
- Dewilde, Joke og Thor-André Skrefsrud 2015. Kvalifisering i det flerkulturelle samfunnet. Dobbeltkvalifiseringsbegrepet sett i lys av et transkulturelt og transspråklig perspektiv. I S. Dobson, L.A. Kulbrandstad, S. Sand og T-A. Skrefsrud (red): *Dobbeltkvalifisering. Perspektiver på kultur, utdanning og identitet*. Bergen: Fagbokforlaget, 61–82.
- Engen, Thor Ola og Lars Anders Kulbrandstad 1998. *Tospråklighet og minoritetsundervisning*. Oslo: Ad Notam Gyldendal. (2. utg. 2004: *Tospråklighet, minoritetsspråk og minoritetsundervisning*).
- Engen, Thor Ola og Else Ryen 2009: Læremangfold og flerkulturell opplæring. Tospråklige lærere i norsk skole. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 25, nr. 2, 41–57.
- Furre, Ann-Karin og Nils Arne Ree 1999. Fokus på form i undervisningen

- av voksne fremmedspråklige. I J. E. Hagen og K. Tenfjord, *Andrespråk-sundervisning: i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal Akademiske, 171–207.
- Golden, Anne 1984. Fagord og andre ord i o-fagsbøker for grunnskolen, i A. Hvenekilde og E. Ryen (red.) «*Kan jeg få ordene dine, lærer?*» *Artikler om norsk som andrespråk, språkfunksjoner, tospråklighet, tokulturell undervisning*. Oslo: LNU/Cappelen, 170–175.
- Golden, Anne 2005. *Å gripe poenget. Forståelse av metaforiske uttrykk fra lærebøker i samfunnskunnskap hos minoritets elever i ungdomsskolen*. Dr.avh, Oslo: Universitetet i Oslo, Unipub forlag.
- Golden, Anne 2006. Om å gripe poenget i lærebøkene. Minoritets elever og metaforiske uttrykk i lærebøker i samfunnsfag. *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, årg. 1, nr. 2, 79–102.
- Golden, Anne 2008. Lars Alfredo og kokken. I A. Næss og T. Egan (red.) *Vandring i ordenes landskap. Et festskrift til Lars Anders Kulbrandstad på 60-årsdagen*. Vallset: Oplandske bokforlaget, 120–33.
- Golden, Anne 2010. Grasping the point: A study of 15-year-old students' comprehension of metaphorical expressions in schoolbooks, I G. Low, Z. Todd; Alice Deignan og L. Cameron (red.), *Researching and Applying Metaphor in the Real World*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 5–61.
- Golden, Anne 2014. *Ordforråd, ordbruk og ordlæring*. Oslo: Gyldendal Akademisk (tidligere utgaver i 1998, 2003 og 2009).
- Golden, Anne, og Anne Hvenekilde 1983. *Rapport fra prosjektet Lærebok-språk*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Golden, Anne og Rita Hvistendahl 2010. Skriveforskning i et andrespråksperspektiv. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 26, nr. 2, 36–66.
- Golden, Anne og Rita Hvistendahl 2013. Inndeling av et landskap: Hvordan kategorisere studier av skriving på andrespråket? *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 29, nr 1, 70–81.
- Golden, Anne og Rita Hvistendahl 2015. Forskning i andrespråksskriving i Skandinavia, med vekt på de norske studiene, I A. Golden og E. Selj (red.), *Skriving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemmer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 231–250.
- Golden, Anne og Lise Iversen Kulbrandstad 2007. Teksten som utgangspunkt for arbeid med lesing og ordforråd. Andrespråksdidaktiske utfordringer i videregående opplæring. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 23, nr. 2, 33–66.

- Golden, Anne, Lise Iversen Kulbrandstad og Kari Tenfjord 2007. Norsk andrespråksforskning – utviklingslinjer fra 1980 til 2005. *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, årg. 2, nr. 1, 5–41.
- Golden, Anne og Elizabeth Lanza 2013. Metaphors of culture: Identity construction in migrants' narrative discourse. *Intercultural Pragmatics*, årg. 10, nr. 2, 295–314.
- Golden, Anne og Elisabeth Selj (red.) 2015. *Skriving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemmer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Grimstad, Birgitte Fondevik 2012. Flerspråklige elever og aktivitetene i klasserommet. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 2, 23–48.
- Hagen, Jon Erik 2003. Andrespråkslærerens grammatiske horisont. I J. E. Hagen, R. Oanæs Andersen, M. H. Kløve, A. Kristiansen og K. Tenfjord (red.), *I Mannes Minne. Minneskrift til Gerd Manne*. Bergen: Forlaget Fag og Kultur, 77–91.
- Hagen, Jon Erik og Kari Tenfjord (red.) 1999. *Andrespråksundervisning: i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Harnæs, Liv Andlem 2008. Uttale og uttaleopplæring i norsk som andrespråk, i E. Selj og E. Ryen (red.) *Med språklige minoriteter i klassen. Språklige og faglige utfordringer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 177–194.
- Hauge, An-Magritt 1984. Undervisning med tospråklighet som mål, i Hve- nekilde og Ryen (red) «*Kan jeg få ordene dine, lærer?*» *Artikler om norsk som andrespråk, språkfunksjoner, tospråklighet, tokulturell undervisning*. Oslo: LNU/Cappelen, 195–211.
- Hauge, An-Magritt 2004. *Den felleskulturelle skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hauge, An-Magritt 2008. Grunnleggende lese- og skriveopplæring i en tospråklig situasjon, i E. Selj og E. Ryen (red.) *Med språklige minoriteter i klassen. Språklige og faglige utfordringer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 87–106.
- Haugård, Ellinor, Kirsten Palm og Karen Tone Børsum Hernandez 1987. Professororientert skriveundervisning som metode i norsk som andrespråk. *NOA Norsk som andrespråk* nr 5, 29–87.
- Hertzberg, Frøydis 2008, Grammatikk? I M. Nergård og I. Tonne (red.), *Språkdidaktikk for norsklærere. Mangfold av språk og tekster i undervisningen*. Oslo: Universitetsforlaget, 17–26.
- Hilditch, Grethe og Finn Aarsæther 2008. Andrespråksleven og målspråket.

- I M. Nergård og I. Tonne (red.), *Språkdidaktikk for norsklærere — mangfold av språk og tekster i undervisningen*, Universitetsforlaget, 43–66.
- Hodgson, Janet, Wenche Rønning og Peter Tomlinson 2012. Sammenhengen mellom undervisning og læring. En studie av læreres praksis og deres tenkning under Kunnskapsløftet. Sluttrapport. NF-rapport nr. 4/2012. Bodø: Nordlandsforskning.
- Husby, Olaf og Marit Helene Kløve 1999. *Andrespråksfonologi. Teori og metodikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal (andre utgave 2001).
- Hvenekilde, Anne 1984. Om ord, ordforråd og læring av ord, i A. Hvenekilde og E. Ryen (red.) «*Kan jeg få ordene dine, lærer?*» *Artikler om norsk som andrespråk, språkfunksjoner, tospråklighet, tokulturell undervisning*. Oslo: LNU/Cappelen, 140–159.
- Hvenekilde, Anne og Else Ryen (red.) 1984. «*Kan jeg få ordene dine, lærer?*» *Artikler om norsk som andrespråk, språkfunksjoner, tospråklighet, tokulturell undervisning*. Oslo: LNU/Cappelen.
- Hvistendahl, Rita (red.) 2009. *Flerspråklighet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jølbo, Ingri D. 2014. Identitetskonstruksjoner i andrespråkstekster til elever med somalisk bakgrunn, i *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, årg. 9, nr. 2, 73–98.
- Jølbo, Ingri D. 2015. Å finne sin stemme. Plagiering og polyfoni i andrespråkstekster, i A. Golden og E. Selj (red.) *Skriving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemmer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 127–142.
- Kibsgaard, Sonja og Olaf Husby 2014. *Norsk som andrespråk: barnehage og barnetrinn*. Oslo: Universitetsforlaget (1. utg. 2002 med tittel *Norsk som andrespråk i barnehage og småskole* og 2. utg. 2009).
- Kirke- og undervisningsdepartementet 1974. Mønsterplan for grunnskolen. Oslo: Aschehoug.
- Kirke- og undervisningsdepartementet 1987. Mønsterplan for grunnskolen. Oslo: Aschehoug.
- Kulbrandstad, Lars Anders, Elin Bakke, Anne Marit V. Danbolt og Thor Ola Engen 2008. *Skolekulturer for språklæring*. Hamar: Høgskolen i Hedmark.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 1992. ' - snip snap var eventiyne ferdig' – Arbeid med tekstoppbygging i norsk som andrespråk i grunnskolen. *NOA Norsk som andresspråk* nr. 15, 1–26.

- Kulbrandstad, Lise Iversen 1996. Lesing på et andrespråk: En studie av fire innvandrerdommers lesing av læreboktekster på norsk. Dr. avh. Oslo: Universitetet i Oslo, XIX.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 1998. *Lesing på et andrespråk: en studie av fire innvandrerdommers lesing av læreboktekster på norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 2003a. *Lesing i utvikling: teoretiske og didaktiske perspektiver*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 2003b. Å utvikle gode lesere – utfordringer i den fortsatte leseundervisningen. I *NOA-nett, Cappelens nettsted for lærere i norsk som andrespråk*, <http://noa.cappelen.no/>.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 2003c. Leseopplæring for grunnskoleelever fra språklige minoriteter. I *Mening i tekst: teorier og metoder i grunnleggende lese- og skriveopplæring / Austad, Ingolv (red.)*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 93–110.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 2005a. Rom for andrespråk – perspektiver fra klasseromsforskning, *NOA norsk som andrespråk* nr. 1–2, 5–38.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 2005b. Vi skriver det jo helt om til våre egne ord, liksom : å skrive selvstendig i den digitale tidsalder. I P. Dyndahl og L. A. Kulbrandstad (red.), *High Fidelity eller rein jalla: purisme som problem i kultur, språk og estetikk*. Vallset: Oplandske Bokforlag, 101–129.
- Kulbrandstad, Lise Iversen 2008. Å se språklæring som en aktiv prosess. En studie av systematisk ordforrådsundervisning i en flerkulturell elevgruppe. *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, årg. 3, nr 1, 55–77.
- Kulbrandstad, Lise Iversen, dette nummeret. Fra arbeidsskrift til tidsskrift. En analyse av de første tretti årene av *NOA. Norsk som andrespråk*.
- Kunnskapsdepartementet 2004. Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>
- Laugerud, Stein, Norunn Askeland og Bente Aamotsbakken 2014. *Lesing, lekser og læring. Tilpasset opplæring og inkludering i den flerkulturelle skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Laursen, Helle Pia (red.) 2013. *Literacy og sproglig diversitet*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lichtman, Karen 2013. Developmental Comparisons of Implicit and Explicit Language Learning. *Language Acquisition*, årg. 20, nr. 2, 93–108.

- Martinics, Jessica 2009. Tospråklig opplæring i grunnskolen. I R. Hvistendahl (red.) *Flerspråklig i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget, 95–106.
- Monsen, Marte, dette nummeret. Andrespråksdidaktisk forskning på voksenopplæring i Norge: En oversikt fra 1985 til i dag.
- Myklebust, Randi 1993. Undervisning på to språk. En analyse av den tokulturelle klassemodellen i Oslo – med vekt på den tospråklige undervisningen i matematikk og o-fag. *NOA Norsk som andrespråk* nr.17, 1–88.
- Myklebust, Randi 2006. «Så dem ut sånn som meg, også?» Begynneropplæring når norsk er andrespråket. I P. Haug (red.) *Begynnaropplæring og tilpassa undervisning – kva skjer i klasserommet?* Bergen: Caspar forlag, 189–223.
- Nergård, Mette Elisabeth og Ingebjørg Tonne (red.) 2008. *Språkdidaktikk for norsklærere – mangfold i språk og tekster*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nergård, Mette Elisabeth 2013a. Arbeid med grammatikk i det flerspråklige klasserommet. I V. Bjarnø, M. Nergård og F. Aarsæther (red.), *Språklig mangfold og læring*, Oslo: Gyldendal Akademiske, 71–100.
- Nergård, Mette Elisabeth 2013b. Inn i språkarbeid med store spørsmål i bagasjen. I V. Bjarnø, M. Nergård og F. Aarsæther (red.), *Språklig mangfold og læring*, Oslo: Gyldendal Akademiske, 101–115.
- Normprosjektet, 2015: «Developing national standards for the assessment of writing. A tool for teaching and learning», hentet ut i august 2015 fra url: <http://norm.skriveresenteret.no/om-normprosjektet/>.
- Opsahl, Toril og Finn Aarsæther, dette nummeret. Interaksjonelle tilnærminger i andrespråksforskninga.
- Otnes, Hildegunn 2014. Å designe skriveoppgaver. I *Skriv! Les! 2. Artikler fra den andre nordiske forskerkonferansen om skrivning, lesing og literacy*. Bergen: Fagbokforlaget, 237–255.
- Palm, Kirsten 2006. Å lære fag på andrespråket – klasserommets praksisformer og minoritetselevenes opplæringsbehov. *NOA norsk som andrespråk*, årg. 22, nr. 2 2006, 24–41.
- Palm, Kirsten 2010. Morsmål som andrespråk. Sluttevaluering av prosjekt i Trondheim kommune. *Fokus på språk. Fremmedspråkssenteret*, nr. 26.
- Palm, Kirsten 2014. Flerspråklige elever og tilpasset opplæring, i M. Bunting (red), *Tilpasset opplæring – i forskning og praksis*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 183–197.

- Palm, Kirsten og Hein Lindquist 2009, Læring i en flerspråklig skole. To-språklig opplæring på barnetrinnet – et eksempel på organiseringsmodell. *HiT-skrift. Høgskolen i Telemark*, nr 3.
- Palm, Kirsten og Ruth S. Stokke 2013. Early Years Literacy Program – en modell for grunnleggende lese- og skriveopplæring i flerspråklige klasserom? *Norsklæreren*, nr. 4, 54–67.
- Palm, Kirsten og Ruth S. Stokke 2015. Utforskende samtaler i flerspråklige klasserom. I H. Christensen og R.S. Stokke (red.): *Samtalens didaktiske muligheter*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 83–102.
- Pastoor, Lutine de Wal 2008. *Learning discourse: Classroom learning in and through discourse. A case study of a Norwegian multiethnic classroom*. Dr.avh, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Randen, Gunhild Tveit, dette nummeret. Vurdering av minoritetselevers språk.
- Ryen, Else 1990. Grammatikk i andrespråksundervisningen. I L. I. Bjørkavåg, A. Hvenekilde og E. Ryen (red.), «*Men hva betyr det, lærer?*». Oslo: LNU/Cappelen, 244–275.
- Ryen, Else 1999. Didaktiske perspektiver i norsk som andrespråk, i J. E. Hagen og K. Tenfjord (red.): *Andrespråksundervisning: teori og praksis*. Oslo: Ad notam Gyldendal, 15–58.
- Ryen, Else 2003. Betty og grammatikken. I J. E. Hagen, R. Oanæs Andersen, M. H. Kløve, A. Kristiansen og K. Tenfjord (red.): *I Mannes Minne. Minneskrift til Gerd Manne*. Bergen: Forlaget Fag og Kultur, 215–226.
- Ryen, Else 2007. Tilpasset opplæring for minoritetsspråklige elever. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 23, nr. 2, 97–105.
- Ryen, Else 2010. Språkopplæring for minoritetsspråklige barn, unge og voksne. En forskningsoversikt. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 26, nr. 2, 67–98.
- Ryen, Else, Astrid Heen Wold og Lutine de Wal Pastoor 2005. «Det er egen tolkning, ikke direkte regler». Kasusstudier av minoritetsspråklige elevs mormålsopplæring og bruk av morsmål ved tre grunnskoler. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 21, nr. 1–2, 39–67.
- Ryen, Else, Astrid Heen Wold og Lutine de Wal Pastoor 2009. «Det er egen tolkning, ikke direkte regler». Minoritetsspråklige elevs mormålsopplæring og bruk av morsmål. I R. Hvistendahl (red.) *Flerspråklighet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget, 139–166.
- Ryen, Else og Ingebjørg Tonne, dette nummeret. Norske grammatikk-

- arbeider med et andrespråksperspektiv – en oversikt.
 Rødnes, Kari Anne og Sten Ludvigssens 2009. Elevers meningsskaping av skjønnlitteratur – samtaler og tekst. *Nordic Studies in Education*, nr.2, 235–249.
- Sand, Therese 2008. *Flerkulturell virkelighet i skole og samfunn*. Oslo: Cappelen Damm (1. utgave 1997).
- Sandvik, Margareth 1989. Vi får hva vi ber om ... Om forholdet mellom oppgaveordlyd og tekststrategi. *NOA Norsk som andrespråk* nr. 10, 29–46.
- Sandvik, Margareth 2008. Digitale verktøy i det flerkulturelle klasserommet, i E. Selj og E. Ryen (red.) *Med språklige minoriteter i klassen. Språklige og faglige utfordringer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 157–176.
- Selj, Elisabeth 2008. Skrivning når norsk er andrespråket, i E. Selj og E. Ryen (red.) *Med språklige minoriteter i klassen. Språklige og faglige utfordringer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 131–156.
- Selj, Elisabeth 2013. Ikke morsmål, ikke andrespråk, men norsk 3? Fagforståelse og språkutvikling i klasserommet. *Norsklæreren* nr. 1, 44–52.
- Selj, Elisabeth 2015. Skrivekyndighet og de nye skriverne i utdanningssystemet, i A. Golden og E. Selj (red.) *Skrivning på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemmer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 11–34.
- Selj, Elisabeth, Else Ryen og Inger Lindberg (red.) 2004. *Med språklige minoriteter i klassen. Andrespråklæring og andrespråksundervisning*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Selj, Elisabeth og Else Ryen (red.) 2008. *Med språklige minoriteter i klassen. Språklige og faglige utfordringer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Skrefsrud, Thor-André 2015. Tilpasset opplæring i det flerkulturelle klasserommet. *Bedre Skole* nr. 1, 28–32.
- Svanes, Bjørg, Jon Erik Hagen, Gerd Manne, Arne S. Svindland og Olaf Husby 1993. *Et Terskelnivå for norsk*. Oslo: Cappelen.
- Svendsen, Bente Ailin. 2001. Er det noen ganger vanskelig å forstå? Et portrett av åtteåringers opplevelse av instruksjon i et flerspråklig klasserom. I A. Golden og H. Uri (red.), *Andrespråk, tospråklighet, norsk, Festskrift til Anne Hvenekilde i anledning hennes 60-årsdag*, Oslo: UiO, i samarbeid med Unipub, 126–133.
- Svendsen, Bente Ailin 2004. *Så lenge vi forstår hverandre : språkvalg, fler-*

- språklige ferdigheter og språklig sosialisering hos norsk-filippinske barn i Oslo.* (nr 216), Det historisk-filosofiske fakultet, Oslo: Universitetet i Oslo Unipub.
- Svendsen, Bente Ailin 2006. Fra språklig enhet til språklig pluralisme? Språk og identitet i det offisielle enspråklige Norge. I T. Hylland Eriksen og J. K. Breivik (red.) *Normalitet*. Oslo: Universitetsforlaget. s. 227–251.
- Tenfjord, Kari 1997. *Å ha en fortid på vietnamesisk: En kassustudie av fire vietnamesiske språkinnlæreres utvikling av grammatisk fortidsreferanse og perfektum*. Dr.avh., Bergen: Universitetet i Bergen.
- Tenfjord, Kari. 2008. Språktypologi, grammatikkundervisning og det sammenlignende perspektivet i de flerspråklige klasser. I A. Næss og T. Egan *Vandringer i ordenes landskap*, Vallset: Opplandske Bokforlag.
- Thurmann-Moe, Anne Cathrine, Kirsten Meyer Bjerkan og May-Britt Monsrud 2012. Utvikling av ordforståelse for ulike kategorier ord hos flerspråklige elever på morsmål og norsk. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 28, nr 1, 5–23.
- Tonne, Ingebjørg, Åse R. Nordby, Karoline E. Seljevold, Marianne Simonsen og Silje T. Ufs, 2011. Poesi og lingvistiske kontraster – språklig oppmerksomhet i klasserommet. *NOA Norsk som andrespråk*, årg. 27, nr. 2, 23–46.
- Tonne, Ingebjørg og Inger Vederhus 2011. Lyd og dikt i klang – utforskning av poetiske tekstar i det fleirkulturelle klasserommet. I J. Smidt, E. Seip Tønnessen og B. Aamotsbakken (red.), *Tekst og tegn – Lesing, skriving og multimodalitet i skole og samfunn*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 237–254.
- Tonne, Ingebjørg og Joron Pihl 2012. Literacy education, reading engagement and library use in multilingual classes. *Intercultural Education*, Routledge, årg. 23, nr. 3, 183–194.
- Tonne Ingebjørg og Joron Pihl 2013. Andrespråksleven, leseprøver og litteraturbasert leseopplæring. *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 2013, årg. 8, nr. 1, 93–116.
- Traavik, Hilde og Jansson, Benthe Kolberg (red) 2013. *Norskboka 1*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Van Ek, Jan Ate 1975. *Threshold Level English*. Oxford: Pergamon Press.
- Wagner, Åse Kari Hansen, Sven Strömqvist, Per Henning Uppstad 2008. *Det flerspråklige mennesket : en grunnbok om skriftspråklæring*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Wold, Astri Heen 2008. Utvikling av ordforråd med fokus på norsk som andrespråk, I E. Selj og E. Ryen (red.), *Med språklige minoriteter i klassen. Språklige og faglige utfordringer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 195–221.
- Øzerk, Kamil 2003. *Sampedagogikk*. Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Øzerk, Kamil 2007. *Tospråklige overgangsmodeller og tosidige modeller*. Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Øzerk, Kamil 2008. En faglig fundert tilnærming til morsmålsopplæring for språklige minoriteter. I T. Sand (red.), *Flerkulturell virkelighet i skole og samfunn*. Oslo: Cappelen Damm.
- Øzerk, Kamil 2009. Læring av lærestoff og utvikling av språk i skolen. Noen metodiske ideer basert på utprøvde opplegg i Osloskolen. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, nr. 4, 294–309.
- Øzerk, Kamil 2010: *NEIS-modellen*. Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Aamodt, Sigrun og An-Magritt Hauge (red.) 2008. *Familielæring og andre modeller innenfor flerkulturelt pedagogisk arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aarsæther, Finn 2013a. Elevaktive arbeidsformer for andrespråkseleven. I V. Bjarnø, M. Nergård og F. Aarsæther (red.), *Språklig mangfold og læring*. Oslo: Gyldendal Akademiske, 146–169.
- Aarsæther, Finn. 2013b. Flerspråklighet i forskning, lovverk og læreplaner. I V. Bjarnø, M. Nergård, og F. Aarsæther (red.), *Språklig mangfold og læring*. Oslo: Gyldendal Akademiske, 36–70.

Abstract

This paper examines the development of research on the didactics of Norwegian as a second language in Norway from 1985 to 2015. The research was initiated primarily in response to the need for didactic descriptions and methods for use by teachers in Norwegian schools as a result of the increasing number of pupils with Norwegian as a second language from the 1970s. Qualitative analyses close to the field of practice dominate the research throughout this period. There is a change in perspective from a resource to a problem perspective in the judicial documents regarding the education of bilingual pupils. The practical consequences of this change of perspective are described and discussed in several contributions. During the period, there is also a turn towards an individualization of learning responsibility,

which is reflected in publications describing pedagogical activities meant to encounter the problem perspective as well as the tendency to individualize learning methods in the classroom. Some contributions also discuss how to use the language competence of bilingual pupils as a resource. Based on the overview, we note briefly the fields of research that seem to be underexplored and what methodological approaches are lacking that could be pursued in future research.

Keywords: research overview, second language didactics, primary and secondary school, methodologically qualitative, class room research